

Bıçakçızâde İsmail Hakkı ve Manzum Esmâ-i Hüsnâ Şerhi

Bıçakçızâde İsmail Hakkı and The Commentary of His al-Asmâ al-Hüsnâ

Kübra YILMAZ

Dr. Öğretim Üyesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü
Asst. Prof., Mehmet Akif Ersoy University, Faculty of Theology Department of Islamic History and Arts
Burdur/Türkiye

kyilmaz@mehmetakif.edu.tr

ORCID: 0000-0002-9540-4352

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 05.10.2023

Kabul Tarihi / Accepted : 25.11.2023

Yayın Tarihi / Published : 30.12.2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season : Aralık-December

Cilt / Volume: 10 • Sayı / Issue: 2 • Sayfa / Pages: 269-306

Atıf / Cite as

Yılmaz, Kübra. Bıçakçızâde İsmail Hakkı ve Manzum Esmâ-i Hüsnâ Şerhi. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2023), 269-306.

Doi: 10.33460/beuifd.1371908

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayın Hakkı / Copyright®

Yazarların dergide yayınlanan çalışmalarını **CC BY-NC 4.0** lisansı altında yayımlanmakta ve telif hakları bu lisansın hükümlerine tabi olmaktadır.

*Authors publishing with the journal is licensed under the **CC BY-NC 4.0** and their copyright is subjected to the terms and conditions of this license.*

Öz: Dinî literatüre göre Allah'ın isimleri ve sıfatları yaratıcı ile kulun münasebetinin ilk basamağı kabul edilebilir. Bu münasebeti anlayabilmek, Allah'ı tanıyıp bilmek, ona yaklaşmak ve ondan istidat için esmâ-i hüsnâ vasıta kılınabilir. Sırf bu yönüyle bile esmâ-i hüsnânın ele alınması, insanın hakikat arayışına ve kâinatla yaratıcısı arasındaki bağı anlamasına katkı sağlamak adına mühimdir. Öteden beri esmâ-i hüsnânın okunması ve ezberlenmesinin fazilet ve teberrüküne işaret edildiği gibi, anlamlarıyla birlikte öğrenilmesi ve kavranmasına da önem gösterilmiştir. Nitekim her bir isim sahip olduğu hassaya göre kâinatta ve insanda çeşitli tecellilerin zuhuruna sebebiyet vermiştir/vermektedir. Dolayısıyla her dönemde müminler esmâ-i hüsnâ ile sadece ibadet etmemiş, varlıklarını ve yaratılış gayelerini anlamlandırmaya yönelik sorulara uygun cevapları da bu isimlerin mana âleminde bulmuşlardır. Türk edebiyatında zaman içerisinde zengin bir literatüre

dönüşen esmâ-i hüsnâ şerhleri, tevhîd ve münâcâtlardan sonra, doğrudan Allah'a dair edebî türlerin üçüncüsü olarak yerini almıştır. İnanan insanın teveccühü ve ihtiyaçları çerçevesinde, Allah'ın isim ve sıfatlarına dayanarak telif edilen türlerden "esmâ-i hüsnâ şerhleri" edebiyatımızda hemen her dönem rağbet görmüştür. Bu bağlamda çalışmamız Osmanlı Devleti'nin son devrini ve Cumhuriyet'in ilk yıllarını görmüş hem devlet hizmetlerinde hem de matbuat âleminde çeşitli faaliyetlerde bulunmuş olan İzmirli Bıçakçızâde İsmail Hakkı Bey'i (1862-1950) ve onun 1936'da kaleme aldığı Esmâü'l-Hüsnâ'nın Nazmen Tefsîri adlı manzum esmâ-i hüsnâ şerhini konu edinmektedir. Aynı zamanda şair olan İsmail Hakkı Bey çok yönlü ve velut kimliğine rağmen, tanınırlığı mahdut kalmış bir isimdir. Mezkûr eseri ise harf inkılabından sonra Arap alfabesiyle yazıldığı bilinen ve üzerinde herhangi bir çalışma yapılmamış ilk Türkçe manzum esmâ-i hüsnâ şerhidir. Bu çalışmamızda öncelikle İsmail Hakkı Bey'in hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiş, akabinde esmâ-i hüsnâ şerhinin müellif nüshasına dayalı tahlili yapılarak metni neşredilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk İslam Edebiyatı, Bıçakçızâde İsmail Hakkı (Altınöz), İzmir, Esmâ-i Hüsnâ Şerhi, Manzum.

Abstract: According to religious literature, God's names and attributes can be considered almost the first step of the relationship between the Creator and the servant. "al-asmâ al-ḥusnâ" can be used as a means to understand this relationship, to know God, to get closer to God and to ask for help. Even just from this aspect, considering the al-asmâ al-ḥusnâ is important in order to contribute to human's searching and understanding of the bond between the universe and its creator. In addition to pointing out the virtue and blessing of reciting and memorizing al-asmâ al-ḥusnâ, learning and understanding them along with their meanings has long been an important issue. Each name (al-asmâ al-ḥusnâ) has caused/causes various manifestations in the universe and in humans, depending on the quality it has. Therefore, in almost every period, especially believers not only worshiped with al-asmâ al-ḥusnâ, but also found appropriate answers to questions aimed at making sense of their existence and the purpose of creation in the meaning world of al-asmâ al-ḥusnâ. al-asmâ al-ḥusnâ poems and commentaries, which have turned into a rich literature over time in Turkish literature, have taken their place as the third literary genre directly related to God, after tawhîd, munâjât. "Commentaries of al-asmâ al-ḥusnâ", which are among the genres written based on the names and attributes of God, within the framework of the favor and needs of the believer, have been in demand in Turkish literature in almost every period. This study is about İzmirli Bıçakçızâde İsmail Hakkı (1862-1950), who lived through the last period of the Ottoman Empire and the first quarter of the Republic and carried out various activities both in public services and in the press world, and his commentary on the poetic al-asmâ al-ḥusnâ. İsmail Hakkı, who is also a poet, is a name whose recognition remains limited despite his versatile and prolific identity. The relevant commentary on the al-asmâ al-ḥusnâ is the first verse commentary on al-asmâ al-ḥusnâ known to be written in the Arabic alphabet after the Turkish alphabet reform. In this study, firstly, was given information about the life and works of İsmail Hakkı, and then was published his text of the al-asmâ al-ḥusnâ commentary by analyzing it based on the author's copy.

Keywords: Turkish-Islamic Literature, Bıçakçızâde İsmail Hakkı (Altınöz), İzmir, Commentary of al-asmâ al-ḥusnâ, Verse.

Extended Summary

The Arabic phrase “al-asmâ al-ḥusnâ”, which means the most beautiful names, is used as an expression describing the names of Allah in four places in the Qur’an. This phrase has become widespread in our literature, mostly with forms such as “esmâ-i ḥüsna”, “el-esmâ’ü’l-ḥüsna” or the grammatically incorrect “esmâ’ü’l-ḥüsna”. And it has become the name of works that take the names of Allah as their main subject. In our literature, the works whose subject is the beautiful names are known as the commentary on al-asmâ al-ḥusnâ, the enigmas of al-asmâ al-ḥusnâ and the listing of al-asmâ al-ḥusnâ. When we look at the verse and prose examples of al-asmâ al-ḥusnâ genres, which constitute a wide literature, it can be said that they were written for almost the same reasons and with the aim of achieving a common goal.

The works that list al-asmâ al-ḥusnâ often form part of another work. Because almost every muslim Turkish poet included the beautiful names in his poems. This is especially the case with works in verse or prose such as tawhid and munajat. Commentaries on al-asmâ al-ḥusnâ were mostly written as independent works. The main subject of these independent commentaries is al-asmâ al-ḥusnâ mentioned in the Qur’an and hadith and the scientific discussions within this framework. It is seen that the most important of these is the division and classification of names or their aspirants. In addition, it can be stated that the debate on the number of al-asmâ al-ḥusnâ, the characteristics of each name and their manifestations on the universe and human beings, the status of the names “Allah” and “Hû”, and the discussions on ism-i a’zam (the great name) are among the issues that determine the content of such works. On the other hand, commentaries on al-asmâ al-ḥusnâ of God are generally enriched with various surahs, prayers and munajats. In our literature, the commentaries on al-asmâ al-ḥusnâ have been written in verse, prose or mixed verse and prose.

Verse commentary on al-asmâ al-ḥusnâ is generally written in the form of odes, mesnevi and quatrains; it is seen that the names are generally annotated in couplets in odes, in masnawis they are generally annotated independently, and in quatrains they are annotated within quatrains. Aruz was generally preferred in the commentaries of al-asmâ al-ḥusnâ of the classical period. Although the dominance of aruz almost completely ended after the republic, Bıçakçızade İsmail Hakkı wrote his commentary on al-asmâ al-ḥusnâ by aruz. It is necessary to first touch on Bıçakçızade’s life and works, in order to understand the reasons for his writing a religious text in verse and to make sense of the adventure of writing the relevant work.

Bıçakçızade is from Sinop. His father, Hacı Osman, settled in Izmir, his wife’s hometown, at a young age and worked as a tobacco cutter. For this reason, İsmail Hakkı was born in Izmir in 1277 (1861-2). Although Bıçakçızade wrote many works and his most articles were published in newspapers and magazines. *Nevrûz*, *İtilâ* and *Hizmet* are some of these newspapers. It can be seen that the range of topics in his publications is quite wide and his area of interest is diverse. He published book introductions, poetry, prose in verse, investigative writings, articles, translations (prose/verse) and criticisms on many subjects, from science to psychology, from morality to politics, from art to law. The only copy we have of the work written by Bıçakçızade is titled “Esmâ’ü’l-Hüsna’nın Nazmen Tefsiri”.

It is seen that the writing of works in religious-literary genres began to decline in quantity in the last centuries of the Ottoman Empire, and then, with the transition from the Arabic alphabet to the Latin alphabet, the writing of works in the genre of al-asmā al-ḥusnā was relatively paused. This work by Bıçakçızade is a verse masnavi written in the Arabic alphabet after the Turkish alphabet revolution. It is the last known example of works in the genre of commentary on al-asmā al-ḥusnā, which has literary value. In this respect, it is possible to say that it has an important position in the literature of the commentary on al-asmā al-ḥusnā. Even though the work is a masnavi written by aruz, it would not be right to claim that it follows the tradition in every sense. Some of the characteristics that distinguish him from the old poets are that he does not comply with the order of tawhid, munajat and naʿt, that he does not invoke God with his pseudonym, and that he does not pray at almost every opportunity like a traditional poet.

Giriş

En güzel isimler manasına gelen Arapça “el-esmâ’ü’l-hüsnâ” terkibi Kur’an-ı Kerim’de, dört ayet-i kerimede Cenâb-ı Hakk’ın isimlerini niteleyen bir ifade olarak karşımıza çıkmaktadır.¹ Bu terkip edebiyatımızda çoğunlukla “esmâ-i hüsnâ”, “el-esmâ’ü’l-hüsnâ” yahut gramatik açıdan hatalı olan “esmâ’ü’l-hüsnâ”² gibi formlarla yaygınlık kazanmış ve Allah’ın güzel isimlerini konu edinen eserlere ad olmuştur. Edebiyatımızda konusu esmâ-i hüsnâ olan eserler esmâ-i hüsnâ şerhleri, esmâ-i hüsnâ havasları, esmâ-i hüsnâ muammaları ve esmâ-i hüsnânın ta’dâdı (sıralanması) şeklinde bilinmektedirler.³ Bu bağlamda esmâ-i hüsnâyı Allah’ın 99 ismini sıralayan, şerh eden veya havassını ele alan manzum, mensur yahut manzum-mensur karışık kaleme alınan eserleri ifade eden bir edebî istilâh biçiminde tanımlamak mümkündür.⁴ Geniş bir literatür oluşturan esmâ-i hüsnâ türü eserlerin manzum ve mensur örneklerine bakıldığında hemen hemen aynı sebeplerle ve müşterek bir amaca ulaşma saikiyle kaleme alındıkları söylenebilir. Bu sebeplerin başında Allah’a en güzel isimleriyle dua edilmesi gerektiğini buyuran ayetler⁵ ile Hz. Peygamber’in Allah’ın doksan dokuz ismi olduğunu bildiren; bu isimleri okuyan ve ezberleyen kimselerin cennete gireceğini vadeden rivayeti gelmektedir. Bilhassa Tirmizî (ö. 279/892) hadisi olarak bilinen ve yaygınlaşan bu rivayetteki müjdeye ulaşmak isteyen şair ve müellifler Allah’ın isimlerini art arda

1 Kur’an Yolu (Erişim 25.9.23) el-A’raf 7/180: “En güzel isimler Allah’ındır. O’na bu isimler ile dua edin. O’nun isimleri konusunda doğru inançtan şapanları kendi başlarına bırakın. Onlar yaptıklarının cezasını çekecekler.”; el-İsrâ 17/110: “De ki: İster Allah diyerek ister Rahman diyerek yakarın; hangisiyle yakarırız olur, çünkü bütün güzel isimler O’na mahsustur.”; Tâhâ 20/8: “Allah, O’ndan başka tanrı yoktur; en güzel isimler O’na aittir.”; el-Haşr 59/24: “O, takdir ettiği gibi yaratan, canlıları örneği olmadan var eden, biçim ve özellik veren Allah’tır. En güzel isimler O’nundur. Göklere dekiler ve yerdekiler hep O’nu tesbih ederler. O üstündür, hikmet sahibidir.”

2 Bk. Oğuz Yılmaz, *Hamdi Efendi’nin “Manzûm Münâcât ve Arz-ı Hâcât-Manzûm Esmâ-i Hüsnâ Şerhi” Adlı Eseri (Inceleme-Metin)* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 10-11.

3 Âmil Çelebioğlu, “Kültür ve Edebiyatımızda Allah (c.c.)”, *Bir: Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 1 (1994), 40.

4 Oğuz Yılmaz, “Hamdi Efendi’nin “Manzûm Münâcât ve Arz-ı Hâcât-Manzûm Esmâ-i Hüsnâ Şerhi” Adlı Eseri (Inceleme Metin)”, *III. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı- IV*, (İstanbul: İLEM Yayınları, 2014), 152.

5 el-A’raf 7/180, el-İsrâ 17/110.

sıralamaya, şerh etmeye ve esmânın havaslarına değinmeye hatta esmâ-i hüsnâ ile muammalar yazmaya gayret göstermişlerdir.

Esmâ-i hüsnâ edebî türü kapsamındaki hemen her eserde başvurulan temel rivayetlerden olan Tirmizî hadisinde aynı zamanda 99 en güzel isim de sıralanmaktadır:

“Allah’ın doksan dokuz ismi vardır. Kim bunları sayarsa cennete girer. O kendisinden başka ilah olmayan, Allah’dır. O er-Rahmân, er-Rahîm, el-Melik, el-Kuddûs, es-Selâm, el-Mü’min, el-Müheymin, el-Azîz, el-Cebbâr, el-Mütekebbir, el-Hâlık, el-Bâri’, el-Musavvir, el-Gaffâr, el-Kahhâr, el-Vehhâb, er-Rezzâk, el-Fettâh, el-‘Alîm, el-Kâbid, el-Bâsıt, el-Hâfid, er-Râfi’, el-Mu’iz, el-Müzil, es-Semî’, el-Basîr, el-Hakem, el-‘Adl, el-Latîf, el-Habîr, el-Halîm, el-‘Azîm, el-Gafûr, eş-Şekûr, el-‘Alî, el-Kebîr, el-Hafîz, el-Mukît, el-Hasîb, el-Celîl, el-Kerîm, er-Rakîb, el-Mucîb, el-Vâsi’, el-Hakîm, el-Vedûd, el-Mecîd, el-Bâ’is, eş-Şehîd, el-Vekîl, el-Kavî, el-Metîn, el-Velî, el-Hamîd, el-Muhsî, el-Mübdî’, el-Mu’id, el-Muhyî, el-Mümît, el-Hay, el-Kayyûm, el-Vâcid, el-Mâcid, el-Vâhid, es-Samed, el-Kâdir, el-Muktedir, el-Mukaddim, el-Mu’ahhir, el-Evvel, el-Âhir, ez-Zâhir, el-Bâtın, el-Vâlî, el-Müte’âlî, el-Ber, et-Tevvâb, el-Müntakim, el-‘Afûv, el-Gafûr, er-Ra’ûf, el-Mâlikü’l-mülk, Zü’l-celâli ve’l-ikrâm, el-Muksit, el-Câmî’, el-Ganî, el-Muğnî, el-Mâni’, ed-Dâr, en-Nâfi’, en-Nûr, el-Hâdî, el-Bedî’, el-Bâkî, el-Vâris, er-Reşîd, es-Sabûr’dur.”⁶

İbn Mâce (ö. 273/887) veya Hâkim’de (ö. 378/988) olduğu gibi bazen farklı sıra ve sayıda esmâ-i hüsnâ rivayet edildiği bazen de isimlerin birbirinden az veya çok farklılık gösterdiği görülmektedir.⁷ Zaman içerisinde Türk edebiyatında yaygınlaşan esmâ-i hüsnâ şerhleri, esmânın Türkçeye tam tercümesinin hakiki manada mümkün olmayışı sebebiyle bir ihtiyaç hâlini almıştır.⁸ Bu ihtiyacın ardındaki diğer bir sebep de Cenâb-ı Hakk’ın kendisine en güzel isimleriyle dua edilmesi buyruğudur. Dolayısıyla zaman içinde kimi şairler/müellifler esmâ şerhlerinde sadece öğreticilik gayesini temel almışken, kimileri de öğreticilik esasıyla beraber esmâ-i hüsnâlarla örülmüş edebî dua metinleri yazarak ibadeti ve edebiyatı bir arada tutmayı arzulamış ve böylece esmâ-i hüsnâ türü eserlerin formlarını, dillerini ve üsluplarını şekillendirmişlerdir/çeşitlendirmişlerdir.⁹

Esmâ-i hüsnânın hangileri olduğu ve sayısı konusunda, kimi İslam âlimleri sınırlandırıcı ifadelere karşı çıkarak, ramazan ayı içinde Kadir gecesinin gizlenmesi gibi esmâ-i hüsnânın da bütün ilahî isimler içinde gizlendiğini, bazıları ise hadis-teki 99 sayısının kesretten kinaye olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bununla birlikte

6 Tirmizî, “Da’avât”, 82.

7 İbn Mâce, “Du’â”, 10; Hâkim, *Müstedrek*, I, 62–63. Ayrıca bk. Kadir Paksoy, “Allah’ın Doksan Dokuz İsmiyle İlgili Rivayetin Tahlili”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 11/1 (2011), 91–111.

8 Ali Öztürk, “İslâmî Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ”, *İslâmî İlimler Dergisi* 14/2 (2019), 33.

9 Din ve edebiyat ilişkisi dair teferruatlı bilgi için bk. Meliha Yıldırım Sarıkaya, “Halk Dilinde Bir Dua Mecmûası: Bilâl Nûri Münâcâtı”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (2012), 132–133.

esmâ-i hüsnâ terkinin geniş anlamıyla Kur'an'da ve hadislerde geçen diğer tüm isimleri kapsadığı dile getirilmiştir. Diğer yandan terkinin terim olarak daha çok 99 ismi içerdiği şekilde yaygın kanaat benimsenmiştir.¹⁰

Esmâ-i hüsnâyı sıralayan eserlerin çoğu zaman başka bir eserin bölümünü oluşturduğu bilinmektedir. Zira hemen hemen her Müslüman Türk şairi şiirlerinde esmâ-i hüsnâyı yer vermiştir. Bilhassa tevhîd ve münâcât benzeri manzum yahut mensur teliflerde durum böyledir. Esmâ-i hüsnâ şerhlerine gelince bu eserlerin çoğu zaman müstakil olarak kaleme alındığını söylemek mümkündür. Müstakil eser şeklindeki esmâ-i hüsnâ şerhlerinin ana muhtevasını Kur'an ve hadiste zikredilen isimler ve bu çerçevedeki ilmi tartışmalar oluşturur. Bunların başında isimlerin veya müştaklarının taksim ve tasniflerinin olduğu görülür. Ayrıca esmâ-i hüsnânın sayısı konusu, her bir esmânın hasiyeti ile kâinat ve insan üzerindeki tecellileri, Allah ve Hû isimlerinin durumu ve ism-i a'zam hakkındaki tartışmaların da bu tür eserlerin muhtevasını belirleyen unsurların başında geldiği ifade edilebilir. Öte yandan esmâ-i hüsnâ şerhlerinin muhtevası genellikle çeşitli sure, dua ve münâcâtlarla da zenginleştirilmiştir.¹¹

Edebiyatımızda esmâ-i hüsnâ şerhleri manzum, mensur veya manzum-mensur karışık biçimde kaleme alınmıştır. Konumuzla doğrudan alakası sebebiyle geçmişten günümüze Türkçe manzum esmâ-i hüsnâ şerhlerinden bazıları arasında "Şeyhoğlu Mustafa'nın (ö. 804/1401) *Manzûm Havâss-ı Esmâ-i Hüsnâ*¹², Lamî-i Çelebi'nin (ö. 938/1531-32) *Mir'âtü'l-Esmâ ve Câm-ı Cihân-nümâ*¹³, İbn-i İsâ-yı Saruhanî'nin (ö. 967/1559-60) *Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ*¹⁴, Hâkim Seyyid Mehmed'in (ö. 1184/1770) *Manzûm Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*¹⁵, Trabzonî Ahmed Şâkir Paşa'nın (ö. 1234/1818) *Ravd-ı Verd (Manzûm Esmâ-i Hüsnâ Şerhi)*¹⁶, Hamdî Efendi'nin *Manzûm Münâcât ve Arz-ı Hâcât ve Esmâ-i Hüsnâ-i Şerh-i Manzûm* (1295/1878)¹⁷, İsmâil Sâdik Kemâl b. Muhammed Vecihî Paşa'nın (ö. 1310/1892) *Âsâr-ı Kemâl (Şerhu'l-Esmâ-i'l-Hüsnâ, İstanbul, 1284/1867)*¹⁸, Trabzonî İbrâhîm Cüdî'nin (ö.

10 Bekir Topaloğlu, "Esmâ-i Hüsnâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/ 407; H. İbrahim Şener, *Türk Edebiyatında Manzum Esmâ-i Hüsnâlar* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1985), 47.

11 Yılmaz, *Hamdî Efendi'nin "Manzûm Münâcât ve Arz-ı Hâcât-Manzûm Esmâ-i Hüsnâ Şerhi" Adlı Eseri*, 32.

12 Erdem Can Öztürk, "Şeyhoğlu'nun Havâss-ı Esmâ-i Hüsnâ'sı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/36 (2015 Şubat), 188-208.

13 Münire Kevser Baş, *Lâmî-i Çelebi'nin Şerh-i Muammeyât 'Alâ Esmâ-i Hüsnâ'sı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999).

14 Şener, *Türk Edebiyatında Manzum Esmâ-i Hüsnâlar*, 270-360. Ayrıca bk. İbn İsâ Saruhânî, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, haz. Numan Külekçi (Ankara: Akçağ Yayınları, 1999); Ali Yılmaz, "Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ Şerhleri ve İbn-i İsâ-yı Saruhânî'nin Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'sı", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1998), 1-43.

15 Şahin Kızılabdullah, *Hâkim Seyyid Mehmed Efendi Hayatı, Eserleri ve Manzum Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'sı* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004).

16 M. Sami Akaryalı, *Şakir Ahmed Paşa (Ravz-ı Verd) Edisyon-Kritik ve Birinci Bölümün Günümüz Türkçesine Çevrimi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000).

17 Oğuz Yılmaz, *Hamdî Efendi'nin "Manzûm Münâcât ve Arz-ı Hâcât-Manzûm Esmâ-i Hüsnâ Şerhi" Adlı Eseri (İnceleme-Metin)* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014).

18 H. İbrahim Şener, "Âsâr-ı Kemâl'de Yer Alan Manzûm Esmâ-i Hüsnâ", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1987), 227-240.

1345/1926) *el-Kenzü'l-Esnâ fi şerh'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ* (Trabzon, 1325/1907)¹⁹, Bıçakçızâde İsmâil Hakkı b. Osmân'ın (ö. 1352/1936) *Esmâü'l-Hüsnâ'nın Nazmen Tefsiri*, Enver Tuncalp'ın (ö. 1992), *Allah'ın Güzel İsimleri (Esmâü'l-Hüsnâ)*²⁰, Veli Recai Velibeyoğlu'nun (Aşık Dindarî) (ö. 1991) *Esmâü'l-Hüsnâ (En Güzel İsimler)*²¹, Cengiz Numanoğlu'nun *En Güzel İsimler O'nundur Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi*²², Sadettin Kaplan'ın *99 Esmâ-i Hüsnâ'dan Esintiler*²³, Gökhan Evliyaoğlu'nun *Şiirlerle Esmâ-i Hüsnâ*²⁴, Senai Demirci'nin *99 Esmâ 99 Duâ 1-2-3*²⁵, Erdal Çakır'ın, *Hû*²⁶, Alim Yıldız'ın *Hû Manzum Esmâü'l-Hüsnâ*²⁷ isimli eserleri bulunmaktadır.²⁸

Manzum esmâ-i hüsnâ şerhlerinin genellikle kaside, mesnevi ve dörtlükler şeklinde yazıldığı; esmânın kasidelerde genellikle beyit içinde, mesnevilerde genellikle müstakil, dörtlüklerde ise dörtlüklerin içerisinde şerh edildiği görülmektedir.²⁹ Klasik dönem esmâ-i hüsnâ şerhlerinde genel itibarıyla aruz tercih edilmiştir. Her ne kadar Cumhuriyet sonrasında aruzun hâkimiyeti neredeyse tamamen bitmiş olsa da çalışmanın ana konusunu teşkil eden Bıçakçızâde İsmail Hakkı esmâ-i hüsnâ şerhini aruzla yazmayı tercih etmiştir. Bu doğrultuda manzum dinî bir metin kaleme almasının saiklerini anlamak ve ilgili esmâ şerhinin yazılma marcasını görebilmek adına öncelikle Bıçakçızâde'nin hayatına ve eserlerine değinmek gerekmektedir.

1. Bıçakçızâde İsmail Hakkı'nın Hayatı ve Eserleri

1.1. Hayatı

Bıçakçızâde İsmail Hakkı (Altınöz)³⁰ aslen Sinopludur. İsmail Hakkı Bey'in babası Hacı Osman ise genç yaşta hanımının memleketi olan İzmir'e yerleşmiş ve tütün bıçaklığı ile iştigal etmiş bir zattır. Bu sebeple İsmail Hakkı İzmir'de 1277 (1861-2)³¹ yılında dünyaya gelmiş ve İzmirli Bıçakçızâde ünvanıyla tanınagelmıştır.³²

19 Trabzonî İbrâhîm Cûdî, *el-Kenzü'l-Esnâ fi Şerhi'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ* (Trabzon: y.y., 1325/1907); Murat Yüksel, *Trabzon'lu Muallim İbrahim Cûdî, Hayatı, İnsanı ve Edebi Kişiliği, Bazı Şiirleri, Eserleri ve Kenzu'l-Esnâ fi Şerhi'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ* (Trabzon: Maçka İmam Hatip Lisesi Yaptırma ve Yaşatma Derneği Yayınları, t.y.).

20 Enver Tuncalp, *Allah'ın Güzel İsimleri (Esmâ-ül-Hüsnâ)* (Ankara: İslâm Neşriyat Evi, 1960).

21 Veli Recai Velibeyoğlu, *Esmâü'l-Hüsnâ (En Güzel İsimler)* (Kırşehir: Define Matbaası, 1962).

22 Cengiz Numanoğlu, *En Güzel İsimler O'nundur Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi* (y.y., 1990).

23 Sadettin Kaplan, *99 Esmâ-i Hüsnâ'dan Esintiler* (İstanbul: Marifet Yayınevi, 1998).

24 Gökhan Evliyaoğlu, *Şiirlerle Esmâ-i Hüsnâ* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002).

25 Senai Demirci, *99 Esmâ 99 Duâ 1-2-3* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2005).

26 Erdal Çakır, *Hû* (Ankara: Hece Yayınları, 2011).

27 Alim Yıldız, *Hû: Manzum Esmâü'l-Hüsnâ* (Sivas: Be Yayınları, 2012).

28 Ayrıca bk. Âmil Çelebioğlu, "Kültür ve Edebiyatımızda Allah (c.c.)", *Bir: Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 1 (1994), 42.

29 Şener, *Türk Edebiyatında Manzum Esmâü'l-Hüsnâlar*, 167.

30 Fazıl Gökçek, "Bıçakçızâde İsmail Hakkı'nın Hayatı ve Eserleri", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 11 (2004), 129. Bu çalışmanın biyografi bölümünde genel itibarıyla, Fazıl Gökçek tarafından Bıçakçızâde'nin hayatına dair 1990'da hazırlanan kapsamlı yüksek lisans tezinin 2016 yılında İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları'ndan çıkan neşirinden istifade edilmiştir.

31 Rumi 1277, Hicri 1277-8, Miladi 1861-2.

32 İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlû'ş-Şuarâ)*, haz. M. Kayahan Özgül (Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000), 2/ 776; Fazıl Gökçek, *İzmirli Gazeteci ve Yazar Bıçakçızâde İsmail Hakkı* (İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2016), 9.

İsmail Hakkı Bey'in mahalle mektebinde başlayan eğitim hayatı rüştiyeyi bitirdikten sonra Tire'deki İbn Melek Medresesi'nde gördüğü iyi seviyede medrese eğitimiyle devam etmiştir. Burada Yozgatlı Mustafa Keşfi Efendi'den³³ dinî ilimler, felsefe ve Arap edebiyatı dersleri okumuştur. Arapçaya ve Farsçaya vukufiyeti bilinmekle birlikte tercüme yapabilecek seviyede Almanca, İtalyanca ve İngilizce bildiği de ifade edilmektedir. Ayrıca Bıçakçızâde, İbnülemin'e gönderdiği otobi-yografik mektubunda "Nâkîd" mahlasını kullandığını belirtmektedir.³⁴

Bıçakçızâde'nin özellikle İzmir matbuatında tanınan bir şahsiyet hâline gelmesini sağlayan ilk ciddi çalışmaları *Nevruz* ve *İtilâ* dergileriyle başlamıştır. İlk yazısı 1 Mart 1300 (13 Mart 1884) tarihinde arkadaşlarıyla birlikte çıkarmaya başladığı *Nevruz*'un ilk sayısında yayımlanmıştır. İsmail Hakkı Bey'in telif, tercüme ve şiir türlerinde dil-edebiyat, eğitim ve ahlak, kadın hakları, ziraat ve ticaret gibi konularda kalem oynattığı bilinmektedir. *İtilâ*, *Nevruz*'un devamı niteliğinde fakat bir sayılık ömrü olan bir dergidir. Bunların ardından Bıçakçızâde, Halit Ziya Uşaklıgil (ö. 1945) ile Tefvik Nevzat'ın (ö. 1905) birlikte hazırladığı *Hizmet* gazetesine "Manzûm Nesir" başlıklı manzumeler yazmaya başlar.³⁵

İzmir matbuatında ve edebiyat âleminde günden güne yer edinen Bıçakçızâde 1896-1907 yılları boyunca haftalık *İzmir* gazetesini yayımlamayı başarmıştır. Bu gazetede özellikle Türkçenin sorunları üzerine makaleler yazmış, Batı'dan gelen kelimelere Türkçe karşılıklar bulmaya çalışmıştır. Diğer taraftan gazeteyi toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek bir okul gibi gören ve oldukça önemseyen İsmail Hakkı 19. sayıdan itibaren "İzmir Mektebi" başlığıyla açtığı bir bölümde so-

33 Bursalı Mehmet Tâhir Bey, *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, 'Ulemâ, Şu'arâ, Müverrihin ve Etibbânın Terâcim-i ahvâli* isimli eserinde Yozgâdî Çukadârzâde Hacı Keşfi Mustafa Efendi'yi anlattığı bölümde "Merhûm-ı müşârün ileyhiñ ahvâl-i ʿilmiyye ve evşâf-ı kalbiyyelerini nâtiç olup mücâzlarından ve erbâb-ı kalem ve fazîletden İzmirli Bıçakçızâde Hakkî Efendi'niñ târihî ber-vech-i âti derc olundu." açıklamasından sonra kalem erbabı ve faziletli bir zat olarak vasfettiği Bıçakçızâde'nin, hocası Keşfi Efendi için yazdığı şu tarih manzumesini paylaşıyor:

H'âce-i Yozgâdî-i mübârek-dem
 ʿÂrif ü ekmel ü hakîm h'âcem
 Yaʿnî el-Hâc Muştafâ Keşfi
 Zâti mükerrem fuʿâdi da mülhem
 Câmiʿ cümle ʿukûl u nukûl
 Vâkıf-ı sırr-ı hâdişât u kadem
 Yoğdu mânendi var iken kendi
 Döndü mânendine bir gün evvel hem
 Zühd ile taqvâda yoğdı emşâli
 İttişkâya direm odur hâtem
 Koca bir ʿâlim-i fazîlet idi
 Devrini eyledi ecell-i derhem
 ʿAzm-i ʿuqbâ éince bir târih
 Düşünürdüm hazin ü pür-mâtem
 Çıkdı bir hüzn ile melâʾikden
 Bang-ı mevü'l-ʿâlim mevü'l-ʿâlem
 Sene 1308

Bursalı Mehmed Tâhir bin Rif'at, *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, 'Ulemâ, Şu'arâ, Müverrihin ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli* (İzmir: Keşişyan Matbaası, 1324), 123-124.

34 İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, 2/ 776-777.

35 Gökçek, *İzmirli Gazeteci ve Yazar Bıçakçızâde İsmail Hakkı*, 13-18.

ru-cevaplı yazılar yayımlamıştır. “Beyza’nın Dersleri” başlıklı bölümde ise kadın hakları ve kadının eğitimi konusu üzerinde durmuştur. “Beyza’nın Dersleri” bölümü ismini bu makalede incelenen esmâ-i hüsnâ şerhini ithaf ettiği kızı Beyza’dan almış olmalıdır. *İzmir* gazetesinde ziraat ve ticaret üzerine çok sayıda yazısı yer alan Bıçakçızâde’nin dinî ve ahlâkî konular üzerine yazdığı da görülmektedir. Yayımcılık konusunda özellikle ehemmiyet verdiği ve vurguladığı husus ise sosyal faydadır. Hatta bu sebeple zaman zaman *İzmir* gazetesinin *Hizmet* ve yine *İzmir* gazetelerinden *Ahenk* arasında bu konuda tartışmaların yaşandığı, İsmail Hakkı’nın bu gazeteleri toplumsal faydayı gözetmedikleri yönünde eleştirdiği ifade edilmektedir.³⁶

Bıçakçızâde’nin edebiyat hakkındaki görüşü de matbuattaki gayesiyle örtüşmektedir. Edebiyatta da fayda prensibi ve dilde sadeleşmeye karşı tutumu sebebiyle dikkat çekmektedir. Dilde sadeleşmenin kontrolsüz gerçekleştirilmesinin zararlarına değinmiştir. Edebiyatın ise âlî ve milletler için lüzumunu ifade ederken bu gerekliliğin, toplumun faydasına herhangi bir konuda yazı yazabilmek adına olduğunu vurgular. Çünkü ona göre “ticarete dair bir makale yazmak edebiyata muhtaçtır. Hendese, cebir, heyet... edebiyat kuvveti olmayınca yazılmaz, okutulmaz.”³⁷

II. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinin üçüne de şahit olan Bıçakçızâde yayımcılık faaliyetlerinin yanı sıra bir taraftan da memuriyetini sürdürmüştür. Manisa’da mahkeme başkâtipliği, Muğla’da müstantiklik (sorgu yargıçlığı), Sakız, Üsküp, Halep ve Hicaz’da mektupçuluk, İzmir’de mektubî kalemligi başmüesvudliği, İzmir İdadisi’nde edebiyat muallimliği ve Medeni Kanun’un kabulüyle birlikte İzmir’de il nikâh memurluğu gibi görevleri ifa etmiştir. Halep ve Hicaz memuriyeti sırasında Mekke’nin İngiliz idaresine geçtiği dönemde memurlar alıkonulmuş, Bıçakçızâde de ailesiyle birlikte İskenderiye’ye bir esir kampına gönderilmiştir.³⁸ Burada kaldıkları üç buçuk yılın ardından, 1920’de İzmir’in işgalden kurtulmasının ardından memlekete dönebilmişlerdir. 1936’da emekli oluncaya dek İzmir’de çalışmaya devam eden Bıçakçızâde 12 Ağustos 1950’de İzmir’in Güzelbahçe ilçesindeki evinde vefat etmiştir.³⁹

1.2. Eserleri

1. *Türk İstiklâl Marşı*: İçerisinde biri İstiklal Marşı, biri Mustafa Kemal’e ithafen yazılmış bir tâmiye, biri de Namık Kemal’in *Hürriyet Kasidesi*’ne tazmini olan 3 manzumenin yer aldığı *Türk İstiklâl Marşı*⁴⁰ isimli eserini 1338/1341 (1922-1923)’de İstanbul’da neşretmiştir.

36 Gökçek, *İzmirli Gazeteci ve Yazar Bıçakçızade İsmail Hakkı*, 25-29.

37 Gökçek, *Bıçakçızade İsmail Hakkı’nın Hayatı ve Eserleri*, 140; Gökçek, *İzmirli Gazeteci ve Yazar Bıçakçızade İsmail Hakkı*, 53-54.

38 Gökçek, *Bıçakçızade İsmail Hakkı’nın Hayatı ve Eserleri*, 132-137; Gökçek, *İzmirli Gazeteci ve Yazar Bıçakçızade İsmail Hakkı*, 23-39.

39 Gökçek, *İzmirli Gazeteci ve Yazar Bıçakçızade İsmail Hakkı*, 45.

40 Bıçakçızâde İsmail Hakkı, *Türk İstiklâl Marşı: Mustafa Kemal Paşa Namına Tâmiye, Kemal Beyin Manzume-i Hürriyet’inin Tazmini* (İstanbul: Cihan Biraderler Matbaası, 1338/1341).

2. *Târîh-i Zafer*: Millî Mücadele'yi destekleyici mahiyetteki eseri *Tarih-i Zafer*'i⁴¹ İzmir'de yayımlamıştır. "Ne, Niçün?" başlıklı bir mukaddimenin ardından gelen dörder kıtalık manzumeler içeren eser 27 sayfadan ibarettir.
3. *İlmin Hayatın Bencesi*: 1924'te İzmir'de *İlmin Hayatın Bencesi*'⁴² isimli, muhtevasını özlü sözlerin oluşturduğu bir eser neşretmiştir. Bıçakçızâde bu eserinin mukaddimesinde kendisine dair kısa, veciz ve şahsî manifesto niteliğinde satırlar kaleme almıştır. Şahsiyeti nâmına ilgi çekici görünen ifadeler şöyledir:

"Ne garaz, ne ıvaz. Bunlar benim kendi kanaatlerim, kendi itikatlarım, kendi reylerimdir. Böyle bildim, böyle buldum, böyle söyledim. Kendi yamalı hırkamı elden alınacak âriyet kürke değişmedim. Belki tevarüd veya fikrî takarrub bulunabilir. Allah'a taparım, Muhammed'e ruhumla inanır, Kur'an'ı büyük takdislerle tanırım. Başka yoktur. Allah milletimi mesud etsin."⁴³

4. *Yâdigâr-ı Mekke*: Bıçakçızâde'nin kaynaklarda ismi zikredilmeyen *Yâdigâr-ı Mekke* isimli bir eserine tesadüf edilmiştir. Bu eser ismiyle pek de bağdaşmayan bir konuyla, yazarının 1334'te Mekke'de görevli olduğu sırada merak saldıği ilm-i reml ve ilm-i nücûmla alakalıdır. Mukaddimesinde buna dair teferruatı vermektedir:

"İşbu mecmua ilm-i nücûm ile ilm-i remlin en mühim ve mu'tenâ kavaidini hâvîdir. Bu ilimleri az çok bir merak ile takip edenler bu kavaiden fevâid-i adîde istihsal eylerler. Ben bunları 1334 hicrîsi ile 1331 sene-i rûmîsi evâhirinde ve harb-i umûminin en şiddetle cereyan ettiği bir zamanda Hicaz vilâyet-i celîlesi mektupçuluğuyla Mekke-i Mükerrreme'de bulunduğum esnada Harem-i Şerif-i Mekki'ye muttasıl Mecîdiye Kütüphanesi'ne devam ile bir hayli kitaptan tedkîk ve ahz ve işbu evrâka tahrîr ettim ve *Yâdigâr-ı Mekke* nâmını verdim. Vallahu'l-muvaffak. 20 Cumâdiye'l-ûlâ 1334, 12 Mart 1332 İzmirli Bıçakçızâde Hakkı."⁴⁴

5. *İlmü'r-rûh ve ahvâluhû*: Arapça bir eserdir.⁴⁵
6. *Enimüle*: İngilizce bir şiirin mensur tercümesi olan eser kaynaklardaki bilgilere göre 1932'de, İzmir'de, 16 sayfa hâlinde basılmıştır.⁴⁶
7. *Esmâ-i Hüsnânın Nazmen Tefsiri*: Bir sonraki bölümde şekil ve muhteva yönleriyle ayrıntılı biçimde ele alınacaktır.
8. *Ramazan-Müslüman*,
9. *Birinci Yüzbir Hadis-i Şerif*,

41 Bıçakçızâde Hakkı, *Târîh-i Zafer* (İzmir: Bilgi Matbaacılık Anonim Şirketi, 1341).

42 Bıçakçızâde Hakkı, *İlmin, Hayatın Bencesi* (İzmir: Hafız Ali Efendi Matbaası, 1340).

43 Bıçakçızâde Hakkı, *İlmin, Hayatın Bencesi*, 3.

44 Hakkı Bıçakçızâde, *Yâdigâr-ı Mekke* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmir Kataloğu, 428).

45 Bıçakçızâde Hakkı, *İlmü'r-rûh ve ahvâluhû* (İzmir: Keleşyan Matbaası, 1328).

46 Gökçek, *İzmirli Gazeteci ve Yazar Bıçakçızâde İsmail Hakkı*, 123.

10. İkinci Yüzbir Hadis-i Şerif,
11. Üçüncü Yüzbir Hadis-i Şerif,
12. Siyer-i Nebî,
13. Rüya ve Tabiri,
14. Maarif-i Umûmiyye yahud Bir Çiftçinin Mütalaadan İstifâdesi.⁴⁷

Pek çok eser kaleme almış olsa da Bıçakçızâde en ciddi mesaisini gazetelerde ve mecmualarda göstermiştir. Yaptığı yayınlarda konu yelpazesinin oldukça geniş, ilgi alanının mütenevvi olduğu görülmektedir. İlm-i remlden psikolojiye, ahlak-tan siyasete, sanattan hukuka kadar pek çok konuda kitap tanıtımı, şiir, manzum nesir, tahkiyevi yazı, makale, tercüme (mensur/manzum) ve tenkitler yayımlamıştır.⁴⁸

Şiir anlayışı bakımından hayatının ilk evrelerinde “manzûm nesir” çizgisinde olan ve sanatlı söyleyişe önem veren Bıçakçızâde zamanla kelime oyunları ve sanatlı ifade tarzından uzaklaşarak şiirlerinde de toplumsal fayda ilkesini gözetmiş, bu bağlamda vezin ve kafiyeye uygun şiirler yazmayı tercih eder hâle gelmiştir. Bıçakçızâde’nin edebî kimliği hakkında fikir vermesi adına birkaç şiirini burada zikretmenin faydalı olacağı düşünülmektedir. “Mezar” başlıklı şiiri manzum nesir kategorisinde değerlendirilmeye müsaittir:

*Ne zaman şiire ibtidar etsem
Göze birden o gülizar gelir
Hatıra taze bir mezar gelir
Onu tasvîre kalkışır hâmem
O mezar-ı latif-i nurani
O güzelliklere tahaşşüdgah
Oluyor asumana lem‘a-feşan
Münşeildir onunla kabristân
Hüsn ü âna yegâne cây-ı penâh
Mağrib-i âfitâb-ı nûrânî
Açıl ey medfen-i mukaddes açıl!
Gireyim sende terk-i cân edeyim
Mihr-i maksûda iktirân edeyim
Beklesin mi sabâh-ı mahşeri dil?⁴⁹*

Aşağıdaki gazel farklı bir şiir anlayışıyla kaleme aldığı eserlerine örnek gösterilebilir:

47 8-14 numaralı eserler için bk. Gökçek, *İzmirli Gazeteci ve Yazar Bıçakçızade İsmail Hakkı*, 123. Bunun yanı sıra bir kısmı burada ismi geçen bir kısmı ise bahsedilmeyen matbu ve gayrimatbu eserlerinin isimlerini görmek mümkündür: bk. Inal, *Son Asır Türk Şairleri*, 777.

48 Gazete makaleleri bibliyografyası için bk. Gökçek, *İzmirli Gazeteci ve Yazar Bıçakçızade İsmail Hakkı*, 103-122.

49 Gökçek, *İzmirli Gazeteci ve Yazar Bıçakçızade İsmail Hakkı*, 48-49.

*Tabîb-i aşka gönül ağlarım şikâr olalı
Gözümden oldu nihân derdim âşikâr olalı
Hazîn çağılıstı eğlendirirmiş ol meleği
Sirişk-i dîde firâkıyle cûy-bâr olalı
Perestîş etmedeyim nerde bir çiçek görsem
Anıp letâfet-i ruhsârını bahâr olalı
Tulû'a gâh gurûba bakıp onu ararım
Hayâl-i mihr-i cemâliyle dem-güzâr olalı
Safâ-yı dehr-i deniye tenezzül eylemedim
Belâ-yı hicri gönülde safâ-medâr olalı⁵⁰*

Öte yandan burada aktarılan birkaç manzume üzerinden ancak genel kanaatler dile getirilebilir. Bıçakçızâde'nin şiirine ve şiir anlayışına vukufiyet kazanmak ise ancak tüm manzum metinleri üzerine hususi bir çalışma yapmakla mümkün olacaktır.

2. Esmâ'ü'l-Hüsnâ'nın Nazmen Tefsîri

2.1. Eserin Şekil ve Muhteva Hususiyetleri

Mensur "Bir İfade" başlıklı takdimle başlayan bölüme göre eserin telif sebebi Hz. Peygamber'in hadisinde geçtiği şekliyle Cenâb-ı Hakk'ın 99 ismini öğrenen ve zikredenlerin mükâfata nail olacağı müjdesidir. Diğer yandan bir ithaf hüviyetinde olan bu bölümde müellif, eseri kızına hatıra bırakmak niyetiyle ve tüm Müslümanların okuması temennisiyle kaleme aldığını da dile getirmektedir.

"Fa'ilâtün fa'ilâtün fa'ilün" kalıbıyla ve mesnevi nazım şekliyle yazılan manzume, 185 beyitten müteşekkildir. "Muqaddime, Esmâ'ü'l-hüsnâ, Hâtîme" başlıklarını taşıyan 3 ana bölümden oluşmaktadır. Şâir 11 beyitlik mukaddime bölümünde kızına seslenmektedir. Allah'ı tesbih etmesi, ona ulaşan yollardan ayrılması yönünde kendisine telkinlerde bulunmaktadır. Öte yandan bir beyitte Tevfik Fikret'in (ö. 1915) Mehmet Akif Ersoy'la (ö. 1936) meşhur atışmalarının yer aldığı "Târîh-i Kadîm'e Zeyl" isimli şiirinde geçen "Bir örümcek götürür Hakk'a beni" mısraını zikretmiştir. Mukaddimedeki "Hakkî" ismi ise eserin başka bir yerinde kullanılmamıştır. Mahlas geleneğini sürdürme iddiasında olduğunu -gerek "Hakkî"nin tekrarının bulunmayışından gerekse biyografisini ele alırken rastladığımız "Nâkıd" mahlasını benimsediği bilgisinden hareketle- düşünmesek de bu ibareyle bir tahallüs numunesinin görüldüğü söylenilebilir.

"Esmâ'ü'l-hüsnâ" başlıklı 161 beyitlik ikinci bölümde öncelikle Cenâb-ı Hakk'ın ism-i a'zamının,⁵¹ Hû ismine mi yoksa Allah ismine mi işaret olduğu konusundaki muhtelif görüşlere kısaca değinip esmâ şerhine başlanır. İsm-i a'zam konusuna

50 İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, 2/777-778.

51 Allah'ın en büyük ismi manasına gelen ism-i a'zam hakkında teferruatlı bilgi için bk. Bekir Topaloğlu, "İsm-i A'zam", *TDVİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/75-76.

metnin sonlarına doğru "Zü'l-celâli ve'l-İkrâm" ve "el-Muğnî" isimlerinin şerhinde tekrar döner. Kimi ulemanın da bu iki ismi ism-i a'zam kabul ettiğini ifade eder:

*İsm-i a'zam ehl-i keşfe göre Hû
Tevhîd oldu "Lâ'ilâhe illâhu" (3)⁵²*

...

*Bir ismi de Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm
Şâhib-celâl, şâhib-ikrâm u in'âm
İsm-i a'zam diyen de var bu isme
Bu sözü de başka söze deyişme (138-139)*

Şerhte sıralanan esmâ-i hüsnâ, iki farkla da olsa Tirmizî rivâyetinde geçen 99 ismin aynısıdır.⁵³ Bu farklar "el-Hak" isminin Tirmizî'de olmayıp Bıçakçızâde'de bulunması ve "el-Gafûr" isminin Tirmizî'de olup diğerinde bulunmamasıdır. Bıçakçızâde sırasıyla 99 ismin her birinin bir veya birkaç beyit miktarınca üzerinde durur. Bıçakçızâde'nin esmâ-i hüsnâ şerhinde hangi ismi kaç beyitte şerh ettiğini şöyle ifade etmek mümkündür: er-Rahman ve er-Rahim (birlikte 2 beyitle), el-Melik (1), el-Kuddûs (1), es-Selâm (1), el-Mü'min (1), el-Müheymin (1), el-'Azîz (1), el-Cebbâr (1), el-Mütekebbir (1), el-Hâlık (1), el-Bâri' (1), el-Musavvir (1), el-Gaffâr (1), el-Kahhâr (1), el-Vehhâb (1), er-Rezzâk (1), el-Fettâh (1), el-'Alîm (1), el-Kâbid (1), el-Bâsit (1), el-Hâfız (2), er-Râfi (1), el-Mu'iz (1), el-Müzil (1), es-Semî' (1), el-Basîr (1), el-Hakem (1), el-'Adl (1), el-Latîf (1), el-Habîr (1), el-Halîm (1), el-'Azîm (1), el-Gafûr (1), eş-Şekûr (1), el-'Alî (1), el-Kebîr (1), el-Hafîz (1), el-Mukît (1), el-Hasîb (1), el-Celîl (1), el-Kerîm (1), er-Rakîb (1), el-Mucîb (2), el-Vâsi' (1), el-Hakîm (1), el-Vedûd (3), el-Mecîd (1), el-Bâ'is (2), eş-Şehîd (3), el-Hak (2), el-Vekîl (3), el-Kavî (1), el-Metîn (1), el-Velî (1), el-Hamîd (1), el-Muhsî (1), el-Mübdi' (1), el-Mu'îd (2), el-Muhyî (1), el-Mümît (3), el-Hay (2), el-Kayyûm (1), el-Vâcid (2), el-Mâcid (1), el-Vâhid (1), es-Samed (1), el-Kâdir (1), el-Muktedir (1), el-Mukaddim (1), el-Mu'ahhir (3), el-Evvel (1), el-Âhir (1), ez-Zâhir (2), el-Bâtın (4), el-Vâlî (1), el-Müte'âlî (1), el-Ber (5), et-Tevvâb (2), el-Müntakim (6), el-'Afûv (1), el-Gafûr, er-Ra'ûf (1), el-Mâlikü'l-mülk (1), Zü'l-celâli ve'l-ikrâm (2), el-Muksit (1), el-Câmi' (2), el-Ganî (1), el-Muğnî (3), el-Mânî' (1), ed-Dâr ve en-Nâfi' (birlikte 3 beyitte), en-Nûr (2), el-Hâdî (5), el-Bedî' (2), el-Bâkî (3), el-Vâris (3), er-Reşîd (3), es-Sabûr (4).

13 beyitten müteşekkil olan hatimede Bıçakçızâde, kızı Beyza nezdinde tüm okurlara eserde geçen esmâ-i hüsnâyı zikrederken daima isimlerin başına harf-i tarif getirmelerini tenbihler. Akabinde Cenâb-ı Hak'a ve Hz. Peygamber'e niyaz ve hürmetlerini, Müslümanlığın hak yol olduğu vurgusuyla dile getirir. Son olarak yazdığı eserin makbul görülmesi ve hatalarının bağışlanması için sözünü münâcât ile tamamlar.

52 Parantez içerisindeki bu ve bundan sonraki rakamlar neşredilen metindeki beyit numaralarına işaret etmektedir.

53 Tirmizî, "Da'avât", 82.

Eserde isimler harf-i tarifsiz biçimde, müştakları ya da eş anlamlılarıyla bazen de Farsça karşılıklarıyla şerh edilmiştir. Bazen bir isim zıddıyla (karşıt mana/selbî) yahut başka bir isimle açıklanmıştır. Esmâ-i hüsnânın anlamlarına dair etimolojik açıklamalara ve kelime tahlili gibi dile dair detaylara girilmemiştir. İsimlerin birbirleriyle münasebetlerinin ve farklılıklarının açıklandığı beyitler de bulunmaktadır. Kimi isimlerde yapılan açıklamalar Bıçakçızâde'nin tabiriyle "tefsir"den ziyade, meal denilebilecek denli muhtasardır. Zira kendisi eserini takdim ederken "nazmen tefsîr etmek" (bk. "Bir İfâde") ve "nazmen şaymak" (bk. "Hâtime 12. beyit.") ifadelerini kullanmaktadır. "Tefsîr etmek" Türk edebiyatında "şerh" ameliyesini karşılayan ibarelerden sadece biridir. Bu noktada eserin "şerh" başlığı altında incelenmesi hususu ayrıca tartışılabilir. Zira ilk bakışta eser ne bir şerhte olması beklenen kadar teferruatlı ne de bir ta'dâd kadar sathidir. Bu durum şerhlerin telif sebeplerine göre farklı usulleri takiben kaleme alındıkları bilgisini hatırlatmaktadır. Nitekim mezkûr türde eserler arasında çeşitli gramatik incelemelerin yapıldığı ve anlaşılması güç mevzuların teferruatıyla açıklandığı türde şerhler en bilinenleri olsa da Bıçakçızâde'nin esmâ-i hüsnâsı gibi kısmen ve yer yer genişletilmiş bir tercümeden öteye geçmeyenler de mevcuttur. Diğer taraftan eldeki şerhin takip ettiği bu usulü Allah'ın isimlerinin tam ve yeterli tercümesinin imkânı noktasındaki güçlüklerle birlikte düşünmek de gerekmektedir.

Eserde esmâ-i hüsnânın yanı sıra Cenâb-ı Hakk'a işaret eden başka bazı isim ve sıfatlar da kullanılmaktadır. Türkçe, Arapça veya Farsça olabilen bu ibarelerin bir kısmı terkiptir: Çağrılan, Hağ te'âlâ, Za't, O, Rabb-ı kerîm, Mevlâ, Mâlik, Sulţân-ı mu'tlak, °A'î, Hzret-i Yezdân, İlâh, Hudâ, Nûr-ı mu'tlak, Yaradan, Hâfîz, Nigehbân, Memduh, Muhsin, Kerem-kâr, Celîlü's-şân, Hâmî-i müşfik, Mescûd, Refî'ü'l-kadr, °Azîmü's-şân, Mercî°, Şâhib-celâl, Şâhib-ikrâm u in'âm, Vaqîf, Müstagnî, Kibriyâ, Fa'°al, Derrâk, Mir°at-ı kudret, Eşfağ.

Kendisini "Nâzım-ı fakîr" olarak niteleyerek eserine başlayan Bıçakçızâde, -yukarıda görüldüğü gibi esmâ-i hüsnâ dışında da bazı isim ve sıfatlarla karşılaşan- Allah'ın, türlü evsafının karşısında mahlukatı ve bilhassa insanı şu ibarelerle nitelemektedir: Çağırın, mahlûk, münkir, ehl-i keşf, kul, mağlûb, gayr, âdem, zelîl, °ârif, °aşî, °âciz, hâyâl, sâcîd, bây u gedâ, sivâ, göz, insân, mazlûm, şâh, hağkân, çeşm-i başîret, °aql-ı kâmil, muhtâc, ma'dûma't, fânî, zalim, câhil, düşmân, mazlûm, mağdûr, üç yüz milyon.

Bıçakçızâde bazı isimlerin şerhinde geleneksel şerhlerde olduğu gibi ilgili ism-i şerifin mahlukat üzerindeki tecellisini de dile getirmeye ve bu tecellileri somut örnekler ve gözlemlerle aktarmaya çalışmaktadır. Bu tür örneklendirme bir yanıyla şairin yalın üslubuna da işaret etmektedir. Böylece anlam derinliği yüksek bir ismi yahut konuyu muhatabın kolaylıkla idrak edebileceği biçimde misallerle açıklamaktadır denilebilir. Bunu yaparken gündelik hayattan, siyasi, ahlaki ve toplumsal meselelerden -çoğu zaman birer ibret nazarıyla- örnekler vermesi dikkat çekmektedir:

Müntakim'dir aḥ-ı mazlûmdan şaḥın
Zulmü sevmez ḥazret-i Yezdân şaḥın
Bi'z-zâṭ gördüm aşanları aşdılar
Başanları çignediler başdılar
Çok gecikmez yetişir ḳahr-ı ilâḥ
Ḳurtulamaz olsa zalim pâdişâḥ
Bir kız vardı aldatdı bir nâbekâr
O nâbekâr êtdi eñ son intiḥâr
Bir me'µmûr da rüşvet aldı yaḳdı cān
Aḥ-ı mazlûmdan kör oldu, sen inan
Bir fenâlîḳ eyleyen muṭlaḳ anı
Görmeden °ömründe bil çıḳmaz cānı (128-133)

Yukarıda kısaca değindiğimiz:

Götüremez bir şey inkâr edenini
"Bir örümcek götürür Ḥaḳḳ'a beni" (9)

beytinde Bıçakçızâde'nin tırnak içerisinde yer verdiği, Tevfik Fikret'e ait "Bir örümcek götürür Ḥaḳḳ'a beni" mısraının eski edebiyatımızda kullanılan sanatlarından tazmine örnek olduğu ifade edilebilir. Tazminde her ne kadar ait olduğu şairin ismini söylemek şartı bulunsaydı⁵⁴ da burada Fikret'in ismi geçmez ancak mısraın hem şöhreti hem de tırnak içerisinde verilmesi Bıçakçızâde'yi sirkat ithamından korur.

Bıçakçızâde manzum bir metin yazmanın icaplarına uygun olarak çeşitli söz sanatlarına teveccüh göstermiştir. Bunlardan birkaçını örneklendirmek mümkündür. Öncelikle:

Bir Huḫçekseñ buz kitlesi nâr olur
Cāndan Allâḥ deseñ nâr gülzâr olur (18)

beytinde Hû ism-i şerifinin samimiyetle söylenmek kaydıyla söyleyeni her türlü tehlikeden muhafazaya yeteceğini ifade etmiştir. İkinci mısradan ise ateşin atılacağı esnada Allah'ın inayetiyle ateşin soğuması mucizesinin muhatabı olan Hz. İbrahim'in kıssasına yani Enbiyâ suresinin 69. âyetine telmihte bulunduğu düşünülmektedir.⁵⁵

Aşağıdaki mısralarda da ayet ve hadislerden alınan kısmî veya tam alıntı manasına gelen iktibas sanatına ve hemen akabinde telmihe örnek yer almaktadır:

Vâris Ḥaḳ'dır bütün cihân onuñdur
Herkes gider bu kün fe-kân onuñdur⁵⁶

54 Numan Küleçki, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebi Sanatlar* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2003), 182.

55 "Biz de, 'Ey ateş' dedik, 'İbrâhim'e serin ve zararsız ol!' "el-Enbiyâ 21/69.

56 "O, göklerin ve yerin eşsiz-örneksiz yaratıcısıdır; bir şeyin olmasını dilediğinde ona "ol!" der, hemen olurur!" el-Bakara 2/117. Ayrıca bk. en-Nahl 16/40, Âl-i İmrân 3/47, 59, el-En'âm 6/73.

*Oña kalır bir mīrāşdır bu cihān
Hep biraķıp gidecekdir ins ü cañ
Taķtı, tācı terk eylemiş bir Edhem
Varı, yoğı bir tıtmuş o tāñ ādem*

(163-165)

beyitlerinde "el-Vâris" isminin şerhinde, cömertliği ve Hak yolunda saltanatını, malını terk ederek tasavvufa yönelmesiyle tanınan sūfi İbrahim b. Edhem'e (ö. 161/778 [?]) telmih vardır. Ayetlerde geğen ve Hakk'ın hükümranlığını ifade eden "kün fe-kân" iktibasının da bulunduğu el-Vâris şerhinde tüm mahlûkatin yokluğa mahkûm olduğu gerçeği hatırlatılmakta böylece İbrahim b. Edhem örneğindeki gibi dünyaya gönül vermemenin insandaki tecellisinin idrakine işaret edilmektedir. "Kün fe-kân" eserdeki tek ayet iktibasıdır.

Çeşitlerinin fazlalığıyla bilinen cinas sanatının eserdeki örneklerinden birkaçını şü şekilde göstermek mümkündür:

*Velīdir dostuna nāşır, mu'īn hem
Vêrir a°dāsına derd ü keder, hem* (87)

...

*Koğ! Münkiri gel kendiñe bil Haķķı
"Bunu baña yazdı" de babam Haķķı* (10)

...

*Ne korhunc hem ne müşkil olsa işler
Vekīlīndir seniñ nef°iñe işler* (83)

Metinde pek çok esmâ-i hüsnânın aşığıdaki misallerde olduğu gibi müştaklarıyla açıklanığı (iştikak sanatı) görülmektedir:

***Ġafur** ma°nāsıdır °aynıla Ġaffār
Ceza-yı °afv eder isterse Settār* (57)

...

*Éder **Muhyī** demek her şey°i ihyā
Alır andan hayāt bi'l-cümle eşyā* (93)

...

***Müte°alī** ma°nā°alīvü °alī
Oña mahşüş nihāyetsiz te°alī* (120)

Eserde bazı isimler hem Arapça yakın anlamlısı hem de Farsçadaki karşıliğı ile şerh edilmektedir. Bu durum tenasüb sanatını hatırlatmaktadır:

***Rakīb** ma°nāsıdır hañız, nigeħbāñ
Onuñ hıfzındadır bi'l-cümle ekvāñ* (65)

Velî'dir dostuna nâşır, mu[°]în hem
Vêrîr a[°]dâsına derd ü keder, hem (87)

beytinde "Velî, dost, nâşır, mu[°]în kelimeleri arasında tenasüp, bu dördüyle a[°]dâ arasında tezat bulunmaktadır. Aynı zamanda derd, keder ve hem kelimeleri de tenasübe örnek gösterilebilir.

Eserde birbirleriyle anlamca yakın görünen esmâ-i hüsnâ arasındaki fark ifade edilirken yüzeysel anlam verilmemesi gerektiği ve her bir isimde nüanslar barındırdığı, anlam açısından ince farklar taşıdığı zımında bir açıklama metodunun takip edildiği düşünülmektedir. Bu husus örneğin yazarın "el-Basîr" ile "eş-Şehîd", "el-Habîr" ile "el-Alîm" isimlerinin anlam yönüyle birbirinden farklı olduğunun bilinmesi gerektiği ikazında bulunduğu yerde tezahür etmektedir:

Başîr ile Şehîd'in farkı ma[°]lûm
Diyen var bunlara lâzım u melzûm (78)

...

Habîr'dir her işe her şey[°]e vâkıf
°Alîmden başkadır bu, añlar °ârif (53)

"el-Mu'îd" ve "el-Mümît" örneğinde olduğu gibi bazı isimler birbirlerinin şerhini destekleyen bir düşünce ile açıklanmaya çalışılmıştır:

Mu'îd eyler i[°]âde fâ[°]iti Hâk
Gidenler toplanır mahşerde mu[°]tlak
Bu bir düstûr-ı hikmetdir cevâhir
Fenâ bulmaz olur tekrâr zevâhir (91-92)

...

Mümît'dir öldürür îcâb-ı hikmet
Ölen eyler hayâta soñra °avdet
İşit, cârî olan da[°]im hayâtdır
Tebeddül şekl ü şûretde memâtdır
Tebeddül eyleyen şûret, şekildir
Tenâşüh mâddede, ruñda degildir (94-96)

Verilen birkaç misalden de anlaşılacağı üzere eser sade ve anlaşılır bir Türkçeyle kaleme alınmıştır. Ayrıca eser Bıçakçızâde'nin kızına hitap etmekte oluşunun samimiyetiyle dolu bir söyleyişe sahiptir. Kızının şahsında üç yüz milyon Müslümana Allah'ın esmâ-i hüsnâsıyla meşguliyeti tenbihlediği mesajı da dolaylı olarak bazı mısralardan okunabilmektedir. Bu eserde diğer esmâ şerhlerinden farklı olarak münâcât muhtevalı ibarelere şerh içinde rastlanmamaktadır. Bunun yerine tenbih ve tergipte ısrarcı bir üslup görülmektedir. Bilhassa yazarın "Bil, dinle, düşün, sakın, ol, gafil olma, dikkat, zikir et..." gibi ifadelerle konuşma dilini ha-

tırlattığı ve okuru bazı fiillerden nehy veya bazılarına teşvik etmektedir. Münâcât sözleri ise ancak mukaddimede ve hatimede yer almaktadır. Bunda eserin pratik faydaya yönelik biçimde kaleme alınmış ve küçük hacimli olmasının payı bulunabilir. Eserde öğretici gayenin hâkimiyeti sebebiyle ifadelerin nispeten düzgünlüğü/netliği, yer yer iktibas, tenasüp, mecaz, cinas, teşbih ve telmih gibi belli başlı sanatların dışında sanatlı söyleyişlerle yahut zorlayıcı kelime yapılarıyla karşılaşılması gibi hususlar öne çıkmakla birlikte eserin vezin bakımından -imale ve zihafin çokluğu yönüyle- güçlü bulunmadığı söylenebilir.

2.2. Eserin Nüsha Tavsifi

Nesihle kaleme alınan eserin elimizdeki tek nüshası “Esmâ’ü’l-Hüsnânın Nazmen Tefsiri” başlığını taşımaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi İzmir Kataloğu 132 numarada bulunan müellif hattı nüsha 28+III varaklı bir defter mahiyetindedir.⁵⁷ Dijital görseli üzerinden anlaşıldığı kadarıyla cildi kartondur. Tek yüze yazıldığı için 28 sayfadan oluşan nüsha birkaç istisna haricinde 7 satırlıdır. Ayrıca tüm varakların arka yüzü boşken sadece 19. varağın arka yüzüne yazılmış iki beyit bulunmaktadır. Bu sayfa sehven olsa gerek 11 ile numaralandırılmıştır. İlgili iki beytin 11^b olma ihtimali değerlendirilmiş ancak müellifin 11^adaki konuyu devam ettirmediği anlaşılmıştır. Dolayısıyla iki beyit, 19^a’nın devamı kabul edilip ilgili yere eklenmiştir.

Eserin farklı yerlerinde toplam üç farklı mührü rastlanmaktadır. Oval olan ve eserin birden çok sayfasında yer alan Arap harfli mührüde “Kemeraltı Câmi’i Kütübhânesine mahşûş Şa’lebcizâde el-Ḥāc Ahmed Efendi’nin kütüb-i mevku’fesidir.” yazmaktadır. Mühür eserin iç kapağında ve ayrıca 1, 3, 6, 28. sayfalarında bulunmaktadır. Diğer bir mühür Süleymaniye Kütüphanesi’nin latin harfli katalog kaydı mührüdür. Üçüncüsü ise yine latin harfleriyle dizilmiş “Millî Eğitim Bakanlığı Hisar-Salepçioğlu Kitaplığı Başmemurluğu” ibaresini içeren mührüdür. Her bir sayfanın sağ üst köşesinde Arap rakam sistemindeki sayılarla, sol üst köşesinde ise bugün kullandığımız ve nüshaya sonradan eklendiği düşünülen rakamlarla sayfa numaraları belirtilmiştir. Ayrıca metinde sadece okunuşunun karıştırılması muhtemel bazı esmâ-i hüsnâ -yanlı okumaların önüne geçmek adına- harekelenmiş görülmektedir.

Eserin başı; aynı zamanda Bıçakçızâde’nin rika hattıyla yazdığı “Bir İfâde” başlığı taşıyan notu içermektedir. Bu başlığa göre müellif, manzumesini kızı Hatice

57 Müellif nüshasından başka İzmir Millî Kütüphanesi’nde 636/6 numarada eserin bir nüshasının daha bulunduğu H. İbrahim Şener’in doktora tezinde ifade edilmektedir. Ancak ilgili kayıta bu esere ulaşamamıştır. Bk. Şener, *Türk Edebiyatında Manzum Esmâ’ü’l-Hüsnâlar*, 145. Öte yandan bir başka çalışmada eserin farklı bir nüshasından “İzmir Süleymaniye Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Demirbaş no. 1335’de yer almaktadır” şeklinde bahsedilse de böyle bir nüsha tespit edilememiştir: İlyas Kayaokay, “Klasik Türk edebiyatında Esmâ’ü’l-Hüsnâ şerhleri ve müellifi bilinmeyen mensur bir örneği”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 30 (2002), 623.

Beyza'nın talebiyle kaleme almıştır. 1352/1936 tarihinde⁵⁸ İzmir'in Reşâdiye⁵⁹ semtinde yazılmış olan not aynı zamanda eserin telif tarihi ve yeri bilgilerini de ihtiva eder:

“Biñ üç yüz elli iki seneden-beri ya^onı bu seneye kadar kürr-e arzı ta^eaddü-d-i ilâh fikr-i bahtılandan ve her dürlü beter pisliklerden kırtarıp ve vahdet-i ilâhiyyeyi ve ahlâk-ı ^eâliyyeyi te^esîs ve ta^elîm buyurmuş olan dîn-i mübîn-i İslâm'ın ve oña tâbi^e olan ve onu ta^ekdîs eden her ^eaşırda üç, dört yüz milyon beşeriñ Nebiyy-i zî-şâhî ve peygamber-i kudsiyyet-feşâhî ve Cenâb-ı Hakk'ın kâffe-i beşere meb^eûs ve mürsel resûl-ı şıdk-ı beyânî olan habîb-i Hudâ Muhammed Muştafa şallallâhu te^eâlâ ^ealeyhi ve ^ealâ âlihî ve ^ealâ aşhâbihî hazretleriniñ bir hadîs-i şerifiyle ta^elîm ve zîkr ve ta^edâd edenleriñ mazhar-ı ni^eam-ı ebedî olacaqlarını tebşîr buyurduğı to^eksân to^ekuz esmâ-i hüsnâ-yı ilâhiyyeyi (...)”

Eser

*Günâhım çok ^eafvıma olsun sebep
İhtiyâcım ^eafv-ı Hakk'a benim hep* (185)

beyti ve “lillâhî'l-ğamd” ibaresiyle sona ermektedir.

Esmâ-i hüsnâ, metin içinde müstakil başlık yahut ara başlık olarak yer almaz, her biri beytin içerisinde verilir. Hû ismi ve 99 esmânın hepsi -muhtemelen müellif tarafından- köşeli paranteze alınmış ve üzerlerine sıra numarası konulmuştur. Nüshada köşeli paranteze alınan esmâ-i hüsnâ, metinde kalın punto ile gösterilmiştir. Öte yandan isimlerin üst kısmına -belki müellif veya belki de bir okur tarafından- vurgulama maksadıyla kırmızı birer çizgi çekilmiştir.

Bıçakçızâde'nin esmâ-i hüsnâ metninin neşir ve tavsifinde genel itibarıyla *Kılavuz*'a⁶⁰ bağlı kalınmıştır. Ancak, şiirde noktalama işaretinin yaygın kullanılmadığı bilinmekle birlikte nesirde olduğu gibi şiirde de noktalama işaretlerine riayet edilmesi gerektiği fikrini benimsediği düşünülen Bıçakçızâde'nin, metnin anlaşılma gayesine atfen kısa çizgiye, virgüle, tırnak işaretine, ünleme ve köşeli paranteze yer verdiği görülmektedir. Bu sebeple müellif hatlı nüshaya sadık kalmak adına bu işaretlemelerin -dikkat çeken bir formel özellik olarak- hazırlanan çeviri yazı metinde de birebir aktarılmasına gayret edilmiştir.

58 Buradaki 1352 tarihi rumi takvime göredir. Her ne kadar rumi takvim 1341'den sonra kullanılmamış olsa da Bıçakçızâde kullanmaya devam etmiş görülmektedir.

59 Bugün Güzelyalı olarak anılan semtin eski ismidir.

60 Berat Açı vd., *Tenkitledi Neşir Kılavuzu (Osmanlı Türkçesi Metinleri İçin)* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2022).

3. Metin

Esmâ'ü'l-Hüsna'nın Nazmen Tefsiri

Bir İfade

Biñ üç yüz elli iki seneden-beri ya'ni bu seneye kadar kürr-e arzı ta'addüd-i ilâh fikr-i ba'tılından ve her dürlü beter pisliklerden kurtarıp vahdet-i ilâhiyyeyi ve ahlâk-ı 'âliyyeyi te'sîs ve ta'lîm buyurmuş olan dîn-i mübîn-i İslâm'ın ve ona tabî olan ve onu taqdîs eden her 'aşırda üç, dört yüz milyon beşeriñ Nebiyy-i zî-şânı ve peygamber-i kudsiyyet-feşânı ve Cenâb-ı Hakk'ın kâffe-i beşere meb'ûs ve mürsel resûl-i şıdk-ı beyânı olan habîb-i Hudâ Muhammed Muştafâ şallallahu te'âlâ 'aleyhi ve 'alâ 'âlihî ve 'alâ aşhâbihî hazretleriniñ bir hadîs-i şerîfiyle ta'lîm ve zıkr ve ta'dâd edenleriñ mazhar-ı ni'am-ı ebedî olacaqlarını tebşîr buyurduğı toksân tokuz esmâ-i hüsna-yı ilâhiyyeyi kızım Hadîce Beyzâ'nın talebi ve Cenâb-ı Hak celle ve 'alâ'nın lütf ve tevfiği ile bi-hamdihî te'âlâ nazmen tefsire muvaffak oldum. Ve onu kızım Beyzâ'ya yadigâr bıraktım. Bütün müslümanlarıñ okumalarını kendilerinden ricâ ve niyâz eylerim.

İzmir-Reşâdiye 1352-1936

Nâzım-ı fakîr Bıçaqçızâde dênmekle ma'rûf İzmirî İsmâ'il Hakkî bin 'Osmañ

[2] Manzûme-i Esmâ'ü'l-Hüsna

Mukaddime

[Fa'îlâtün fa'îlâtün fa'îlün]

1. Ruḥum, kızım Beyzâ'yi bil ki bu
Toksân tokuz, ismullâhdır lâkin Hû
2. Bir zâmîr-i 'âzametdir dâdiler
Allâh birdir diye ta'dâd êtdiler
3. Hakk'ın vardır yüz biñ ismi ruḥ-perver
Lâkin bize bunu vârdi peygamber
4. Çağırılanı az bilse de çağırın
Çağıranı güzel bilir çağırılan
5. Hakk'ı zıkr êt gâfil olma sen andan
Hak tanımağ seniñ farkıñ hayvândan
6. Allâh varmış fağat hayvân ne bilsin
Sen bilirsiñ çünki hayvân degilsin

[3]

7. Hayvân bile bilir yañlış söyledim
Tebîh eder Hakk'ı hata'yledim
8. Bilmeyen yok hâlıksız mahlûk olmaz
Lâkin bu yol hidâyetsiz bulunmaz
9. Götüremez bir şey inkâr edeni
"Bir örümcek götürür Hakk'a beni"
10. Koğ! Münkiri gel kendiñe bil Hakk'ı
"Bunu baña yazdı" de babam Hakk'ı
11. Ben çevirdim Hakk'dan yana yüzümi
Sen de diñle güzel düşün sözümü

[4] **Esmâ'ü'l-Hüsnâ**
Bismillahirrahmānirrahīm

12. Hū ismiyle Allāh ismi ism-i Zāt
Sa'ir esmā'o Zāt'da birer sıfat
13. İsm-i a'zamdır biri lâkin nihañ
Bu 'azīm esmā' içinde 'ayn-ı cāñ
14. İsm-i a'zam ehl-i keşfe göre Hū
Tevhīd oldu "La ilāhe illāhu"
15. 'Ayn-ı tevhīd "La ilāhe illallāh"
Kul ol oña tanıma başka ilāh
16. Allāh ismi ism-i a'zam diyen var
İki söz de haqdır ben êtdim ikrār
17. Hakk'ı eger êtmişse ruñ incizāb
Bunlarla her du'a olur müstecāb

[5]

18. Bir Hū çekseñ buz kitle si nār olur
Cañdan Allāh deseñ nār gülzār olur
19. Lâkin bunlar büyük îmañ isterler
Yüksek taşdıķ temiz vicdāñ isterler
20. Muhaqqıkdır seniñ böyle îmañıñ
Saña hepsi ism-i a'zam esmāñıñ

21. Yağ bakırı hâliş altın ol evvel
Şoñra Hakk'ın divânına kaldır el
22. İsm-i **Rahmān** ile °unvān-ı **Rahīm**
İki miftāh-ı der-i Rabb-ı kerīm
23. Farqları var dediler ma°nāda
Lākin olmaz fark-ı rahmet Mevlā'da
24. İsmullāhdır **Melik** ma°nā mālīkdir
Mālīkü'l-mülk odur her şey hālīkdir
- [6]
25. Hakk'ın **Kuddūs** bir ismidir müderris
Nevāqışdan münezzehdir, muḳaddes
26. **Selām** ismi eder va°d-ı selāmet
Devāhīden, meṣā°ibden ḫimāyet
27. **Mü°min** ismi tahḳīḳ etdim kitābdan
Emān vērir demek her ıztırābdan
28. Ma°nāsı çok **Müheymin**'iñ şu muḫtār
Her ne varsa bilir gizli, aṣḫikār
29. °**Azīz** ismi ulu, ḡālib diyor Hakk
Her şey maḡlūb odur Sulṫān-ı muṫlaḳ
30. Bütün ḫilḳat mecbūr yalnız Hakk **Cebbār**
°Alī demek ermez °uḳul u efkār
31. **Mütekebbir** demek demektir Allāh
Kibre yoḳdur ḫaḳḳıñ olsañ dahı ṣāh
- [7]
32. Hakk'ın bir de yüce ismi **Hālīḳ**'dir
Her şey mahḷūḳ demek bunu nāṫıḳdır
33. Denir bir ismine **Bārī** te°ālā
Müsāvī bunda hem Hālīḳ'la ma°nā
34. **Muṣavvir**'dir vëren şüret odur hep
Cihān āṣār-ı şun°ıla lebāleb
35. **Gaffār** örter zenbi °afv eder evet
O günāha °avdet étmezseñ faḳat

36. Kahhâr'dır o, oña yokdur bir müşkil
Bütün varlık varlığında muzmañil

37. Bila-ıvaz vèrir **Vehhab** kuluna
Kulu onuñ gider ise yoluna

38. Kuşa, kurda rızkı vèrendir **Rezzağ**
Rızkıñ için şağın ètme sen merağ

[8]

39. Fettağ'dır o onu tanı ko gayrı
Açar elbet bāb-ı sürūr u hayrı

40. Varı, yoğı bilir °**Alīm**'dir Huda
Gizli, şaklı, hafı, esrā yok oña

41. İsm-i **Kabız** kabzasındadır cihān
Hükmi-i Hakk'a esir zemīn, āsmān

42. Basıt'dır o başt eyledi °ademden
°Arşdan, ferşden ne var ise ādemden

43. Hafız'dır Hakk, şeddādları batırır
Küfri, zulmi çamurlara yatırır

44. Egilmeyen başı Hakk'a düşürür
Hem leşine köpekleri üşürür

45. Raî'dir o éder i'la'kulunı
Büyük, küçük kim tutarsa yolunı

[9]

46. Vèrir °izzet **Mu'iz**'dir çok zelile
Cihān karşıñda yok hācet delile

47. Müzil'dir °izzeti eyler o zillet
Liyākatdir sebep, sen eyle diğkat

48. Semî'dir işitir gizli niyāzı
Duyar sessiz şadāsız cümle rāzı

49. Başır'dir seyr éder eñ şaklı kārı
Görür kalblerdeki nağş u nigārı

50. Hakem'dir her hıuşuşda hükmi bāriz
Cihān münkād hükmi, yok mu°arız

51. **°Adl** bir ismidir, ma°nāsı °ādil
Şaķın! °Adl-i Hudā'dan olma ğāfil

52. **Laṭīf**'dir mażhar-ı luṭf u leṭāfet
Buyurmuşdur ne varsa eyle diķķat

[10]

53. **Habīr**'dir her iŖe her Ŗey°e vaķıf
°Alīmden başķadır bu, añlar °ārif

54. **Hālīm** vèrmez ceza°āŖīye derḥāl
Yürür ḥikmetle, °ulviyyetle ef°āl

55. **°Azīm**'dir °ācizim taŖvīrden ben
Nihāyetsiz büyüklük onda bil sen

56. **Şekuīr**'dur yaradan bu ferŖi, °arŖı
Çok iy(i)likler vèrir iy(i)lige karŖı

57. **Ġafūr** ma°nāsıdır °aynıla Ġaffār
Ceza-yı °afv èder isterse Settār

58. **°Alī** bir ismidir °ālī hüviyyet
Degil taķdīre ķādir ādemoiyyet

59. **Kebīr**'dir cümleden Allāhu ekber
Büyüklük zātına maḥŖuŖ yek-ser

[11]

60. **Hāfīz**'dir ḥilķatiñ ḥālķ u devāmı
Onuñ ḥıfzındadır devr u nīzāmı

61. **Mukīl** her zerreye vèren ḥayātı
Ne varsa besleyen bu ka°inātı

62. **Hāsīb** kaḥīr demek ķudret elinde
O kaḥīr mü°mine müŖķil deminde

63. **Celīl** cāmī° celālī °āliyātı
Onuñ zātında bil °ālī Ŗıfātı

64. **Kerīm** memduḥ u muḥsindir kerem-kaīr
Müfessirler meyanında bu muḥṭār

65. **Raķīb** ma°nāsıdır ḥāfīz, nigeḥbān
Onuñ ḥıfzındadır bi'l-cümle ekvān

66. Mucîb'dir Hakk kabul eyler du^{ca}âyı
Fakaç şerden uzaç tut müdde^{ca}âyı

[12]

67. Degil laýıç du^{ca}ada etmek ısrâr
Éder belki kabulü seni izrâr

68. Genişdir luçtu şâhid ism-i **Vâsi**^{ca}
Cihânı kaplamış feyz-i menâfi^{ca}

69. Hakîm'dir şübhesiz sen eyle diçkat
Nümâyân her cihetde vech-i hikmet

70. Vedûd isminde vardır ince ma^{ca}nâ
Sever halk êtdigi her şey^{ca}i Mevlâ

71. Olur mahlûkı amma^{ca} soñra ^{ca}aşı
Şaşar yoldan olur kârı me^{ca}aşı

72. Bu çirkindir dème bir şey^{ca}e aşlâ
Gelir hoş dîde-i hak-bîne eşyâ

73. Mecîd bir ism-i ^{ca}ulvîdir me^{ca}âli
^{ca}Azîm, ^{ca}âli şerafetlerle mâli

[13]

74. Onuñ **Ba^{ca}iş** Celîlü'ş-şân nâmı
Odur ruçha vèren vahyi, ilhâmı

75. Yoğı vara varı yoğa bil anı
Odur ba^{ca}ş eyleyen insâna cânı

76. Hayât ondan, ^{ca}ilm, idrâk, söz ondan
Hayâlsiñ sen, hakîkatle öz ondan

77. Şehîd şâhid yaman yahşı umûra
Onuñ şâmil şühûdu mâr u muûra

78. Başîr ile Şehîd'in farkı ma^{ca}lûm
Diyen var bunlara lâzım u melzûm

79. Şehîd-i harbe ölmüş dème aşlâ
O sağ, da^{ca}im éder hakkı temâşâ

80. Hak isminde lâtif bir incelik var
Demek mevcûd u şâbit bu bedîdâr

[14]

81. Hâkîkatden, hâkîkîden kināye
Hudâdır, sen dē: bâṭıl mā-sivāya
82. **Vekîl**'dir hāmî-i müşfikdir Allāh
Oña terk-i umûr êt olma gümrah
83. Ne kôrunc hem ne müşkil olsa işler
Vekîliñdir seniñ nef'îne işler
84. Ne rütbe olsa [hem] kutlı hem a'ḍā
Tevekkül Hâkîk'a et sen kôrma aşlā
85. **Kavî**'dir Hâk, kemāl-i kuvvet anda
Demekdir bî-nihāye kudret anda
86. **Metîn** kār êtmez aña sa'ye u tedbîr
O her şey'e êder şiddetle te'sîr
87. **Velî**'dir dostuna nâşır, mu'în hem
Vêrir a'ḍāsına derd ü keder, hem

[15]

88. **Ḥamîd** ismi demek hāmîd ü maḥmūd
Bütün zerrâṭ oña sâcîd, o mescûd
89. Ol **Muḥsî**'dir oña min gayri ta'ḍād
Olur ma'lûm hep zerrâṭ u a'ḍād
90. Odur **Mübdî**' demek muzhir nihānı
Odur izhâr êden yokdan cihānı
91. **Mu'îd** eyler i'âde fâṭiti Hâk
Gidenler toplanır maḥşerde muṭlaḳ
92. Bu bir düstûr-ı hikmetdir cevāhir
Fenā bulmaz olur tekrâr zevāhir
93. Êder **Muḥyî**' demek her şey'i ihyā
Alır andan ḥayât bi'l-cümle eşyā
94. **Mümüñ**'dir öldürür icāb-ı hikmet
Ölen eyler ḥayāta şoñra 'avdet

[16]

95. İşit, cārī olan dā'im hayâtdır
Tebeddül şekli ü şüretde memâtdır

96. Tebeddül eyleyen şüret, şekildir
Tenâsüh maddede, ruḥda degildir

97. O **Hay'**dir menba'ı ya'nī hayâtın
Gelir ondan hayâtı ka'ınatın

98. Dêmekdir dā'imā fa'cāl u derrāk
Bu ma'nāyı éder a'rifler idrāk

99. O **Ḳayyūm'**dur ṭurur ḳā'im cihānlar
Onuñla; şu zemīnler, a'smānlar

100. Ğanīdir **Vācid'**in ma'nāsı añla
Nüfūz-ı ḳudretinde; Ḳaḳ te'ālā

101. Degil muḫtāc-ı esbāb u vesā'il
Murādullaḫa yok māni' ü ḫā'il

[17]

102. Refi'ü'l-ḳadr, a'zīmü'ş-şa'n **Mācid**
Umu'm mecd ü şeref Allāḫ'a a'id

103. Dêmek **Vāhid** yegañe münferid bir
Nazīri, misli yok bir bir dêmekdir

104. **Şamed'**dir o degil muḫtāc sivāya
O merci'dir faḳaṭ bāy u gedāya

105. O **Ḳādir** yok muḫāl Allāḫ'a ḳarşı
Düşün ḫalḳ-ı semāy, arz, a'arşı

106. Dêmekdir **Muḳtedir** mir'aṭ-ı ḳudret
O mir'aṭda vêrilmez a'ceze şüret

107. **Muḳaddim'**dir me'ālî pek hüveydā
Yapar önce ne ki taḳdime uḫrā

108. **Mu'ahḫir'**dir degildir ka'ri ta'cīl
Onuñ ḫükmündedir te'ḫīr ü te'cīl

[18]

109. Düşünme bu neden öñden bu soñdan
O tertib-i hakîmâne hep ondan
110. Sen istersiñ ki evvel ola bir iş
Kalır o soñraya yok onda teşvîş
111. Odur **Evvel** ne varsa evvel, añır
Onuñ halqıyla oldu hepsi zahir
112. Odur **Añır** eşer kalmaz cihāndan
Kalır o, başka añır yokdur andan
113. Şu **Zahir** ismi pek hayret-fezādır
Neye baksañ görünen hep Huda'dır
114. Onu görmez meger biñ gözde bir göz
Budur diñler iseñ biñ sözde bir söz
115. Diyor bak ism-i **Batın** bu muqarrer
Ne maddiyyet, ne cismiyyet muşavver

[19]

116. Hakiqatdir hakiqatü'l-hakaıyık
Gizli kalmış o yüzdeki daıayık
117. Hakiqatdir yalnız varlık göstermiş
Varlık ise hakiqati örtermiş
118. Ermez ʿuquıl oña ʿulviyyetinden
Degildir o şu varlık heyʿetinden
119. **Valı** hakim, mutaşarrıf, âmirdir
Hüküm, emri yerde, gökde saʿirdir
120. **Mütealı** maʿnāʿalıvü ʿalı
Oña mahşuş nihāyetsiz teʿalı
121. **Ber** muhsindir ondan iylik ü ihsāñ
İhsāñ eder iseñ olursuñ insāñ
122. Lakin ihsāñ sevdiğinden vèrmekdir
İsteyeni nefse tercih ètmekdir

[20]

123. Êt babaña hem anaña iylik sen
Êtmeyenler sefîl oldu, gördüm ben
124. Vâlideyne iylik emr-i ilâhî
Taḥkîr etmek günâhlarıñ günâhı⁶¹
125. Sevdigiñden vèrseñ demiş peygamber
Mağfirete mazhar eder seni Berr
126. **Tevvâb**'dır Ḥaḳ tevbeyle eyler kabûl
Günâhından nedâmet eyleyse kul
127. Tevbe rücu⁶² eibâdete günâhdan
Nâdim olup e'afv istemek Allâh'tan
128. **Müntakim**'dir âh-ı mazlûmdan şakın
Zulmi sevmez ḥazret-i Yezdân şakın
129. Bî'z-zâṭ gördüm aşanları aşdılar
Başanları çignediler başdılar
130. Çok gecikmez yetişir kahr-ı ilâh
Kurtulamaz olsa zâlim pâdişâh
131. Bir kız vardı aldatdı bir nâbekâr
O nâbekâr etdi eñ son intihâr

[21]

132. Bir me⁶³mûr da rüşvet aldı yaḳdı cân
Âh-ı mazlûmdan kör oldu, sen inan
133. Bir fenâlık eyleyen muṭlaḳ anı
Görmeden e⁶⁴ömründe bil çıkmaz cânı
134. e⁶⁵**Afüv**'dür Ḥaḳ eder günâhı imḥâ
Faḳat zulmi e'afv eylemez o aşlâ
135. **Ra⁶⁶u⁶⁷f**'dur bil yokdur eşfaḳ Ḥudâ'dan
Ayrılma sen yine ḥavf u recâdan
136. **Malikü'l-mülk** onuñ dünyâ vü e⁶⁸uḳbâ
Sen gidersiñ ḳalır neñ varsa zîrâ

61 123 ve 124 numaralı beyitler bir istisna olmak üzere 19. sayfanın arka yüzüne yazılmıştır.

137. Nerde dünyā benim diyen sultānlar
Nerde şahlar, nerde hānlar, hākhānlar

138. Bir ismi de **Zü'l-Celālî ve'l-İkrām**
Şāhib-celāl, şāhib-ikrām u in°ām

[22]

139. İsm-i a°zam diyen de var bu isme
Bu sözü de başka söze değışme

140. **Muqsit** °ādil demek fi°li °adalet
°Adl-i Hākk'ı görür çeşm-i başiret

141. **Cāmi**° Hākk'ın bir ismidir pek şāmil
Añlar onu añlarsa °aql-ı kāmil

142. Terkiḅ, tevḥid, teşkil oña ma°nādır
Hāşre, neşre cem°e dahj imādır

143. İhtiyācı yok demek ism-i **Ġanī**
Her şey muhtāc oña, odur müstaĠnī

144. Bir ismi de Hākk'ın **MuĠnī** ma°nāsı
Ġanī eder kalker fakırın da°vāsı

145. Ġanī eder seni zıkr et her yerde
Muhtāc etmez zıkr eden bir ferde

[23]

146. Bu isme de ism-i a°zam diyen var
İctikādle i°timāddır re°s-i kār

147. **Māni**°dir Hāq bil de sen etme keder
Oña güven o korquyu men° eder

148. İki ismi Allāh'ın **Naḫī**°le **Ḍār**
Nef° ü zarar ne yaparsa o yapar

149. Bunda hikmet iktisābla istiḫkāk
Saña çünkü ḥürriyet vermişdir Hāq

150. Hāq'dan gelir gelen ḥayr ile şerden
Kaçma, korqma Hāq'dan gelen kaderden

151. Hākk'ın °azīm bir ismi de oldu **Nuḫ**
Veren odur ma°dūmāta hep zuḥūr

152. Her zulmetiñ nûrî o, Nûr-ı muṭlaḳ
Her ḥafâniñ zuhuṛî Ḥaḳ muḥaḳḳaḳ

[24]

153. **Hādī** odur bizi ḥaḳḳa irgüren
Odur ḳula doğru yolu gösteren

154. İyilige māʔil etmek hidāyet
Şerre, fişka meyl eylemek ḳalālet

155. İmān, İslām, toḡru vicdān insānda
Hidāyetiñ nûrlarıdır hep cānda

156. İmānsızlar, aḥlāḳsızlar, fāşıḳlar
Hidāyetden maḥrūmdur mūnaḫıḳlar

157. Peyḡamberler bile degil, bu zāhir
Hidāyetsizleri işlaḥa ḳādir

158. **Bedī** demek mişālsizdir Kibriyā
Beñzemez bir şeye, bir şey de oña

159. Yapan demek etmekten sebḳ-i mişāl
Kaʔināti, budur Bedī'a meʔāl

[25]

160. **Baḳī** yokdur varlığına intiḥā
Naşil yoksa o varlığına ibtidā

161. Ḳadīm'dir Ḥaḳ muḥāl onuñ ʔademi
ʔAdīm olmaz şābit olan ḳademi

162. Her şey fāni Allāh baḳī ḥaḳ kelām
Beḳā yalnız Ḥaḳḳ'a maḥşuş ve's-selām

163. **Vāris** Ḥaḳ'dır bütün cihān onuñdur
Herkes gider bu "kūn fe-kān" onuñdur⁶²

164. Oña ḳalır bir mīrāşdır bu cihān
Hep bıraḳıp gidecekdir ins ü cān

165. Taḫṫı, tācı terk eylemiş bir Edhem
Varı, yoḡı bir tutmuş o tāim ādem

62 Bk. el-Bakara 2/117, en-Nahl 16/40, Âl-i İmrân 3/47, 59, el-En'âm 6/73.

166. Reşîd eyler kurdu, kuşu o irşâd
Eder her şey o irşâda istinâd

[26]

167. Örümcekde, arıdaki hünerler
Hayvânlarda hayret veren eşerler

168. Hep bilgiler onun vahy u ilhâmı
Ondan alır insân ilhâm-ı tâmmı

169. Şabuîr yağan onun şabrıdır beni
Zâlimleri, cânileri, düşmeni

170. Cinâyete, zulme serbest bırakır
Mazlûmları, mağdûrları ağlatır

171. Şıkkıldıkca şıkılırsın bu hâle
Taqdîrine yokdur havl u havâle

172. Taqdîr étmiş vakt, müddet ü miqdâr
Her ne ise olur o çâr u nâçâr
Celle celâluhû ve °azze şânuhû ve °amme nevâluhû

[27]

HAÛTİME

173. İşte Hakk'ın esmâsını bî-hjlaîf
Étdim nazmen kızım saña ben ithâf

174. Şayan dedî cennetlikdir peygamber
Müjde étdi bunu o ulu rehber

175. Da°im onu sen de zîkr ét hürmetle
Yaşa da°im sa°âdetle, °izzetle

176. Zîkr éderken budur bil şartı anıñ
El harfini koy başına esmâniñ

177. Müslümânız Hakk'a îmañ étdik biz
Batsa dünyâ biz Hakk'dan ayrılmayız

178. Kitâbımız, Kur°ânımız şân bize
Muhammed'dir nebiyy-i zî-şân bize⁶³

63 "Muhammed" lafzının altına sallallâhu °aleyhi ve sellem duasının kısaltması olan "sad" ve "ayn" daha ufak punto-lu harflerle yazılmıştır. Bu mısraın bulunduğu satırda haşiyeye kırmızı mürekkeple "sallallâhu °aleyhi ve sellem" eklenmiştir.

[28]

179. O nâm tutmuş bugün eflâki, hâki
O üç yüz milyonun memdûh-ı pâki
180. Büyük ni^omet oña ümmet olduk biz
Hakk'a giden yolu ondan bulduk biz
181. Eder her ân nazar vicdânıma Hakk
Olur şahid benim İmânıma Hakk
182. Seniñ dahı yoluñ bu Hakk yoludur
Bu Hakk yolu hakikatle doludur
183. Hakk'dır hādībunu odur söyleten
İstemese ne söyledim söyle sen
184. Şu sa^oyimi etsün Allāhım kabul
Sen şay dedīñ nazmen şaydım Yā Resul
185. Günāhım çok ^oafvıma olsun sebab
İhtiyācım ^oafv-ı Hakk'a benim hep
Lillāhī'l-ḥamd

Sonuç

Dinî-edebî türlere dair eser yazımının Osmanlı'nın son yüzyıllarında nicelik açısından gerilemeye başladığı ve akabinde Arap alfabesinden Latin alfabesine geçilmesiyle birlikte gerilemenin boyutunun arttığı söylenebilir. Bu durum esmâ-i hüsnâ türündeki eserlerin kaleme alınması noktasında da görülmektedir. Mezkûr gerilemenin artmasını engelleyen bir numune olarak Bıçakçızâde'nin harf inkılabı sonrası Arap alfabesiyle yazdığı *Esmâü'l-Hüsnâ'nın Nazmen Tefsiri* isimli manzum mesnevi gösterilebilir. Söz konusu eser edebî değeri haiz Türkçe esmâ-i hüsnâ şerhleri türündeki eserlerin de bu dönemdeki bilinen son örneğidir. Bu yönüyle eserin esmâ-i hüsnâ şerhi literatüründe önemli bir konumunun olduğunu söylemek mümkündür. Eser her ne kadar aruzla yazılmış bir mesneviyse de her anlamda geleneği takip ettiğini savunmak doğru olmaz. Tevhid, münâcât ve na't tertibine riayet etmemesi, mahlasıyla Allah'a münâcâtta bulunmaması, gelenek şairi gibi hemen her fırsatta esmâ-i hüsnâya teberrüken niyaza durmaması onu kudemâdan ayıran hususiyetlerden birkaçıdır.

Yaşadığı dönemin siyasi ve tarihsel etkileri, eğitimi, yetiştiği muhit ve kişisel telif tercihleri bir yana sıklıkla toplumsal sorunların giderilmesi yönünde bir gayretle literatüre katkı sağlanması gerektiği düşüncesini vurguladığını gördüğümüz İsmail Hakkı'nın doğrudan öğretici maksatlı bir esmâ-i hüsnâ şerhi yazması-

nı beklemek tabiidir. Bu açıdan bakıldığında duâ, münâcât ve esmâ-i hüsnâ gibi çoğu zaman ibadet maksadıyla ortaya konan eserlerin öğreticilik vasfı öne çıksa da bazen ibadetin estetik unsurlarla bir arada bulunmasının da ne denli gerekli olduğunu hatırlatan örneklerden biridir.

Sonuç itibarıyla, harf inkılabı ikilemlerinin hâkimiyetinin henüz devam ettiği bir dönemde, eli kalem tutanlar arasında yer alması sebebiyle Bıçakçızâde'nin ve dinî-edebeî metinlerin gelişim seyrini aksettiren silsilenin bir merhalesi olması bakımından literatüre kazandırdığı eserlerinin incelenmesi gerektiği kanaatine varılmıştır.

Kaynakça

- Açıl, Berat vd. *Tenkitle Neşir Kılavuzu (Osmanlı Türkçesi Metinleri İçin)*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2022.
- Akaryalı, M. Sami. *Şakir Ahmed Paşa (Ravz-ı Verd) Edisyon-Kritik ve Birinci Bölümün Günümüz Türkçesine Çevrimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Baş, Münire Kevser. *Lâmiî Çelebi'nin Şerh-i Muammeyât 'Alâ Esmâ-i Hüsnâsı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Bıçakçızade, Hakkı. *İlmin, Hayatın Bencesi*. İzmir: Hafız Ali Efendi Matbaası, 1340.
- Bıçakçızade, Hakkı. *Târîh-i Zafer*. İzmir: Bilgi Matbaacılık Anonim Şirketi, 1341/1922.
- Bıçakçızade, Hakkı. *Yâdigâr-ı Mekke*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmir, 428.
- Bıçakçızade, İsmail Hakkı. *Esmâü'l-Hüsnânın Nazmen Tefsîri*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmir, 132.
- Bursalı Mehmet Tahir bin Rif'at. *Ayдын Vilâyetine Mensûb Meşâyih, 'Ulemâ, Şu'arâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*. İzmir: Keşişyan Matbaası, 1324.
- Cûdî, Trabzonî İbrâhîm. *el-Kenzü'l-Esnâ fi Şerhi'l-Esmâ'l-Hüsnâ*. Trabzon: y.y., 1325/1907.
- Çakır, Erdal. *Hû*. Ankara: Hece Yayınları, 2011.
- Çelebioğlu, Âmil. "Kültür ve Edebiyatımızda Allah (c.c.)". *Bir: Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 1 (1994), 39-57.
- Demirci, Senai. *99 Esmâ 99 Duâ 1-2-3*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2005.
- Evlıyaoğlu, Gökhan. *Şiirlerle Esmâ-i Hüsnâ*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- Gökçek, Fazıl. "Bıçakçızade İsmail Hakkı'nın Hayatı ve Eserleri". *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 11 (2004), 129-145.
- Gökçek, Fazıl. *İzmirli Gazeteci ve Yazar Bıçakçızade İsmail Hakkı*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2016.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni. *Sünenü İbn Mâce*. 2 Cilt. nşr. Muhammed Fuad Abdulbaki. Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabî-Faysal İsâ el-Bâbî el-Halebî, y.y., t.y.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal. *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlü's-Şuarâ)*. 5 Cilt. haz. M. Kaya-han Özgül (2. Cilt). Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000.
- Kaplan, Sadettin. *99 Esmâ-i Hüsnâ'dan Esintiler*. İstanbul: Marifet Yayınevi, 1998.
- Kayaokay, İlyas. "Klâsik Türk edebiyatında Esmâü'l-Hüsnâ şerhleri ve müellifi bilinmeyen mensur bir örneği". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 30 (2002), 619-643.
- Kızılabdullah, Şahin. *Hâkim Seyyid Mehmed Efendi Hayatı, Eserleri ve Manzum Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'sı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Kur'an Yolu. (Erişim 25.9.23). <https://kuran.diyaret.gov.tr/Tefsir/>
- Külekcî, Numan. *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.
- Numanoğlu, Cengiz. *En Güzel İsimler O'nundur Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi*. y.y., 1990.

- Öztürk, Erdem Can. "Şeyhoğlu'nun Havâss-ı Esmâ-i Hüsnâ'sı". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/36. (Şubat 2015), 188-208.
- Öztürk, Ali. "İslâmî Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ". *İslâmî İlimler Dergisi* 14/2 (2019), 27-42.
- Sarıkaya, Meliha Yıldırım. "Halk Dilinde Bir Dua Mecmûası: Bilâl Nûri Münâcâtı". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (2012), 113-146.
- Şener, H. İbrahim. "Âsâr-ı Kemâl'de Yer Alan Manzûm Esmâ-i Hüsnâ". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1987), 227-240.
- Şener, Halil İbrahim. *Türk Edebiyatında Manzum Esmâü'l-Hüsnâlar*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1985.
- Paksoy, Kadir. "Allah'ın Doksan Dokuz İsmiyle İlgili Rivayetin Tahlili". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 11/1 (2011), 91-111.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî. *Sünenü't-Tirmizî*. nşr. İbrahim Atve İvaz. Mısır: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1395/1975.
- Topaloğlu, Bekir. "Esmâ-i Hüsnâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/404-418. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Tuncalp, Enver. *Allah'ın Güzel İsimleri (Esmâ-ül-Hüsnâ)*. Ankara: İslâm Neşriyat Evi, 1960.
- Velibeyoğlu, Veli Recai. *Esmâü'l-Hüsnâ (En Güzel İsimler)*, Kırşehir: Define Matbaası, 1962.
- Yıldız, Alim. *Hû: Manzum Esmâü'l-Hüsnâ*. Sivas: Be Yayınları, 2012.
- Yılmaz, Ali. "Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ Şerhleri ve İbn-i İshâk Saruhânî'nin Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'sı". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1998), 1-43.
- Yılmaz, Oğuz. "Hamdî Efendi'nin 'Manzûm Münâcât ve Arz-ı Hâcât-Manzûm Esmâ-i Hüsnâ Şerhi' Adlı Eseri (İnceleme Metin)". *III. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı- IV*. (İstanbul: İLEM Yayınları, 2014), 151-165.
- Yılmaz, Oğuz. *Hamdî Efendi'nin "Manzûm Münâcât ve Arz-ı Hâcât-Manzûm Esmâ-i Hüsnâ Şerhi" Adlı Eseri (İnceleme Metin)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Yüksel, Murat. *Trabzon'lu Muallim İbrahim Cûdî, Hayatı, İnsanı ve Edebî Kişiliği, Bazı Şiirleri, Eserleri ve Kenzu'l-Esnâ fi Şerhi'l-Esmâ'ül-Hüsnâ*. Trabzon: Maçka İmam Hatip Lisesi Yapıtirma ve Yaşatma Derneği Yayınları, t.y.

EK: Esmâ'ü'l-Hüsnâ'nın Nazmen Tefsiri nüshasından örnek sayfalar.

